

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

[PROF. DR. ÂDEM CEYHAN'A 60. YAŞ ARMAĞANI]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1467229

Cilt: 7 Sayı: 2 Haziran 2024

ss. 391-418

**Makalenin Geliş
Tarihi**

09/04/2024

**Makalenin
Kabul Tarihi**

09/05/2024

Yayın Tarihi

30/06/2024

KINALIZÂDE HASAN ÇELEBİ TEZKİRESİ'NDEKİ ŞAİRLERİN KİŞİLİK YAPILARI VE ÖZELLİKLERİ*

Aysun SUNGURHAN**

ÖZET

Şu'arâ tezkireleri, Osmanlı coğrafyasında yetişmiş şairlerin biyografik künye yazıcılığını esas alan eserler arasındadır. Türk edebiyatında XV. yüzyıl sonlarında başlayıp XX. yüzyıl başlarına kadar kaleme alınan şu'arâ tezkireleri, günümüzde hâlâ birçok şair için tek kaynak durumundadır. XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bir biyografide genellikle şairin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya mevkisi, hocaları, hayatını etkileyen değişimler ve kişiler, ölümü, eğer varsa ölüm tarihi, biliniyorsa mezarının yeri, edebî yönüne dair bilgi ve değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer almaktadır. XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde, bu bilgilerin dışında şiirlerinde kendilerini tanıtmaya imkânı bulamayan Klasik Türk edebiyatı şairlerinin kişilik yapıları ve özellikleriyle ilgili bilgi ve değerlendirmeler de bulunmaktadır. Özellikle XVI. yüzyıl Anadolu sahasının en önemli şu'arâ tezkirelerinden biri olan ve Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından H.994/M.1586 yılında

* Kırıkkale Üniversitesi BAP projesi olarak desteklenen, Doktora tezinden üretilen bu çalışma ISLET 20-23 April 2017-Roma'da düzenlenen sempozyumda sunulan ve Türkçe özeti basılan "Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi'nden Hareketle Şairlerin Kişilik Yapıları ve Özellikleri" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., aysunsungurhan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1350-4075

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

[Prof. Dr. Âdem CEYHAN Armağanı]

Cilt: 7 Sayı: 2 Haziran 2024 ss. 391-418

bir mukaddime ve üç fasıl hâlinde tertip edilen “Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi” veya “Tezkiretü’ş-şu’arâ” olarak bilinen eser, şairlerin kişilik yapılarını ve özelliklerini oluşturan zihin, zekâ ve düşünce güçlerine; mizaç ve ahlaklarına; şahsiyet zenginliklerine, derinlik ve olgunluklarına; hüner ve kabiliyetlerine yönelik oldukça önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışmada Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi’nde yer alan şairler, kişilik yapılarını ve özelliklerini oluşturan zihin, zekâ, düşünce gücü ve özelliklerine; mizaç ve ahlaklarına; inanç dünyalarına (dinî-tasavvufî düşünce ve yaşayışlar); şahsiyet zenginliklerine; hüner ve kabiliyetlerine göre alt başlıklar hâlinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Kişilik, Hüner ve Kabiliyet, İnanç Dünyası, Tezkire, Tezkiretü’ş-şu’arâ

THE PERSONALITIES AND CHARACTERISTICS OF THE POETS IN KINALIZÂDE HASAN ÇELEBİ’S TEZKİRE

ABSTRACT

Tezkiretü’ş-şu’arâ is among the literary works based on writing bibliographies of biographical resources of poets who lived in the Ottoman land. These Turkish works of literature, written from the late 15th until the early 20th centuries, are still the only source for many poets today. A biography in a 16th-century tezkiretü’ş-şu’arâ usually included the poets’ place of birth, name, nickname, education, profession or position, teachers, changes, people who influenced their life, how they died, date of death (if available), the location of their grave (if known), information and evaluations about their literary aspect, their work, and examples of their work. In addition, the 16th-century tezkiretü’ş-şu’arâ included information and evaluations about the personality structures and characteristics of poets from Classical Turkish Literature who did not introduce themselves in their poems. In particular, one of the most important tezkiretü’ş-şu’arâ of 16th century Anatolia is the work known as “Kınalızâde Hasan Çelebi’s Tezkire” or “Tezkiretü’ş-şu’arâ” which was written by Kınalızâde Hasan Çelebi in 994 AH (1586 CE) in the form of an introduction and three chapters. The work contains very important information on the mind, intelligence, powers of thought, temperament and morals, the richness of personality, depth and maturity, skills and abilities that constitute structures of the personality, and characteristics of the poets included within it. The present study examines the poets in Kınalızâde Hasan Çelebi’s Tezkire under sub-headings, according to their mind, intelligence, power of thought and its characteristics, temperament and morals, beliefs (religious-sufi thoughts and lives), richness of personality, and skills and abilities.

Keywords: biography, Kınalızâde Hasan Çelebi, personality, skill and talent, beliefs, tezkire, Tezkiretü’ş-şu’arâ

GİRİŞ

Biyografi yazma geleneği başlangıçta tarih içinde yer alırken, zamanla bağımsız bir bilim dalı hâline gelmiştir (Adivar, 1952: 2). İslam dünyasında ortaya çıkan biyografik künye yazıcılığı fazla değişiklik göstermeden de Osmanlı biyografi geleneğine yansımıştır (İsen, 1997: 1). Şu'arâ tezkireleri, biyografik künye yazıcılığını esas alan eserler arasındadır. Türk edebiyatında XV. yüzyıl sonlarında başlayıp XX. yüzyıl başlarına kadar hiç aralıksız devam eden biyografi yazma geleneği içinde çok sayıda şu'arâ tezkiresi kaleme alınmış; bu eserler sayesinde de birçok şair unutulmaktan kurtulmuştur (Sungurhan Eydurhan, 1999: I/32; İsen vd. 2009: 13).

XVI. yüzyıl şu'arâ tezkirelerinde bir biyografide genellikle şairin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya makamı, başlıca hocaları, hayatındaki önemli değişiklikler, ölümü, varsa ölüm tarihi, biliniyorsa mezarının yeri, edebî yönüne dair değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer alır (İsen vd. 2009: 13). Kınalızâde Hasan Çelebi (ö. 1604) tarafından H. 994/M. 1586 yılında bir mukaddime, sultan şairler, şehzâde şairler ve asıl şairler olmak üzere üç fasıl hâlinde tertip edilen "Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi" veya "Tezkiretü's-şu'arâ" olarak bilinen eser, şair biyografilerinde verdiği bilgilerin yanı sıra şiirlerinde kendilerini tanıtmaya imkânı bulamayan şairlerin kişilik yapıları ve özelliklerine dair oldukça önemli bilgiler de barındırmaktadır. "Kişilik", "Bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet; insanlara yakışacak durum ve davranış; bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü" anlamlarına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2005: 1188). Bu çalışmada Harun Tolasa'nın "Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I" adlı eserindeki tasnif esas alınarak şairlerin kişilik yapıları ve özellikleri, "zihin, zekâ, düşünce gücü ve özellikleri; mizaç ve ahlak; inanç dünyası (dinî-tasavvufî düşünce ve yaşayışlar); şahsiyet zenginliği, derinliği ve olgunluğu; hüner ve kabiliyetler" olmak üzere alt başlıklar hâlinde değerlendirilmiş; aynı mahlası kullanan şairlerin farklı kişiler olduklarını gösterebilmek adına yanlarına parantez içinde rakamlar koyulmuştur.

1. ZİHİN, ZEKÂ, DÜŞÜNCE GÜCÜ VE ÖZELLİKLERİ

Tezkirelerde şairler, zihin, zekâ, düşünce, anlayış, kavrayış vs. bakımından tanıtmaya değerlendirmelere tâbi tutulmaktadır. Bu güç ve yetenekler, "zihin, zekâ, akl, ta'akkul, kiyâset, fetânet, hâfıza, fehm, ferâset, idrâk, iz'ân, fikr, re'y

vb.” tabirler altında söz konusu edilmektedir. Tezkireciler, eserlerinde şairleri sahip oldukları sosyal statü ne olursa olsun çoğunlukla bu yönden değerlendirmektedir. Bu nitelikte yapılan tanıtım ve değerlendirmeler ile şairin edebî kişiliği üzerine yapılanları birbirine karıştırmamak gerekir (Tolasa 1983: 124). Yapılan tanıtım ve değerlendirmelerde bu tabirlerin birkaçının genellikle bir arada kullanıldığı; genel ve soyut bir çerçeve içinde bazen kısa tavsiflerle, bazen de hâl bildiren ifadelerle ortaya konulduğu görülmektedir. Bazı sıfat ve hâllerin, oldukça somut nitelikler içerdiği de olmaktadır.

Hasan Çelebi, Tezkire’sinde “zihn, zekâ, akl, fehm, ferâset, idrâk, fikr” gibi tabirlerle şairlerin zihin, zekâ, düşünce gücü ve özelliklerini verirken, “dikkat, bârik, cevdet, hiddet, sūr’ât, çâlâk, selîm” gibi hâl ve sıfatları da kullanmaktadır. Böylece şairlerin zihin, zekâ ve düşünce gücünün niteliği hakkında bilgi sahibi olunur. Hasan Çelebi’nin kullandığı bu hâl ve sıfatlar bir şairde nasıl bir zihin, zekâ ve düşünce gücü aradığını göstermesi bakımından da önemlidir. Bu güç ve yeteneklere sahip şairlerin sosyal, ekonomik ve kültürel alanda yüksek mevki ve makamlarda oldukları görülmektedir. Hasan Çelebi şairleri bu yönleriyle tanıtırken kimi zaman kısa, kimi zaman da uzun, mecazlı ve mübalağalı bir anlatım yolunu tercih etmiştir. Tezkire’de zihin, zekâ ve düşünce gücüyle tanıtılan şairler Sultân III. Murâd, Hazret-i Hâce Efendi, Sultân Selîm Han, Sultân Korkud, Ahmed Efendi, Âzerî, Bâkî, Tâbi’î, Hâverî, Hızır Beg, Hâce Çelebi Efendi, Dânişi, Dervîş (3), Dervîş (4), Zihni, Râyî (2), Su’ûdî, Selmân (3), Sinân Paşa, Şâhî (2), Şerîf, ‘Îzârî (2), ‘Azmî Efendi, ‘Alî Çelebi, Fazlî-i Diger, Fehmî, Fevrî Efendi, Kadrî, Kâtibî (4), Kirâmî, Lem’î (2), Mehemed, Müdâmî, Mustafâ (4), Mirzâ Mahdum, Meylî (2), Meylî (3), Nâmî, Nevî ve Hevâyî’dir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/532-536).¹

Tezkire’de Hâtemî’nin zekâsından dolayı ödüllendirildiği, bir mikdar mal verildiği “...hiddet-i zekâ vü fitnatın müşâhede idicek mezbûra bir mikdâr mâl

¹ *Berkî*: Âftâb-ı tab’î şârik ve sehâb-ı zihni bârik olmagın...

Dânişi: ...dâniş ü kemâl ile mevsûf ehl-i dâniş ü idrâkun yegânesi ve erbâb-ı zihn-i pâkun ferzânesi...

‘Îzârî (2): ...tab’-ı derrâk ve zihn-i çâlâkî bâzâr-ı cihânda elmâs-ı fikret ile le`âli ve cevâhir-i ma`âni-i hakkâk olaldan berü...

Monlâ Çelebi: Hiddet-i zekâ vü idrâki ve cevelân-ı ‘akl-ı çâlâkî bir mertebededür ki pîr-i rûşen-zamîr ‘akl-ı derrâk-ı debistân-ı fehm-i fatânetde tıfl-ı levh-hân ve vehm-i dūr-endiş mâ`ide-i zabt kem ü bişinde tıflı-hân olmışdur... Meydân-ı ‘îrfânda semend-i båd-pây-ı tab’-ı mutlakü’l-înânı cevelân itdükde kangı pehlevândur ki anunla da’vî-i mübârât eyleye ve ‘arsa-i zekâ vü fitnatda esb-i sabâ reftâr-ı fehm ü iz’âna sūvâr olup ‘azm-i meydân itdükde kim kâdirdür ki anunla mübâreze vü muhâkât ide.

virüp Şîrâzda Monlâ Celâl hizmetine irsâl itmiş idi” şeklinde ifade edilmektedir. Bu durum diğer biyografilerde karşılaşılmayan özellik arz etmektedir (Sungurhan Eydurân, 1999: 1/536).

Tezkire’de Hamdî, Sihri, ‘Alî Çelebi, ‘Ankâ, Gamî, Fazlî, Mehemmed (3)’in hafızasının kuvvetli oluşu çeşitli olaylar veya delillerle ispat edilmeye çalışılmaktadır (Sungurhan Eydurân, 1999: 1/537).²

2. MİZAÇ VE AHLAK

Tezkirecilerin şairler hakkında yaptıkları tanıtım ve değerlendirmelerin önemli bir kısmını onların mizaç, karakter, yaşayış ve ahlakî hususiyetleriyle ilgili bilgiler teşkil etmektedir (Tolasa, 1983: 128; Çapan, 1993: 258). Tezkireciler, bu tarz bilgileri verirken doğal olarak içinde buldukları zaman ve mekânın değerlerine, hükümlerine bağlı kalmaktadır.

Tezkire’de, şairlerin psikolojik yönlerine dair verilen bilgilerde onların zevklerini, düşkünlüklerini, mizaçlarını, alışkanlıklarını, kusurlarını vb. çeşitli hususiyetlerini bulmak mümkündür. Ancak şairlerin kişiliğini ve psikolojilerini ortaya koymaya çalışan bu tasvir ve değerlendirmelerin çoğu günümüzdeki bilimsel usul ve anlayışlara uymamaktadır. Tezkireciler çoğunlukla kendi dönem değer yargılarına, zihniyetine göre değerlendirmeler yapmaktadır. Yapılan bu tanıtım ve değerlendirmeler ile şairin şiiri arasında az da olsa ilgi kurulduğu da görülmektedir.

a) Âşıklık, Güzel Sevme ve Cinsî Zevk

Tezkirecilerin, şairlerin mizaç ve yaşayışları ile ilgili olarak en çok üzerinde durdukları konulardan birisi aşk, sevgi, cinsel zevk vb.dir. Şairlerin âşıklık hâli, şekli ve derecesi hakkında anlatılanlar tezkirelerde farklılık gösterir. Hasan Çelebi de bazı şairlerin ne zaman, nasıl, kime âşık olduğunu ve onların bu durum içerisindeki ruh hâllerini, bu psikoloji içinde söyledikleri şiirleri, Tezkire’sinde zikretmektedir. Tezkire’de şairler bazen uzun bazen kısa ifadelerle bu özellikleriyle tanıtılmaktadır. Söylenenlerden şairin aşk hayatının yanı sıra dönemin aşk anlayışı hakkında da bilgi sahibi olunur. Bazı şairler

² *Hamdî*: Bî-hadd kasâ`id-i müşkile hıfz itmiş idi.

Sihri: ...hizâne-i hâfızasında ol denlû cevâhir-i zevâhir var idi ki âlâm u mihen-i ‘âşık-ı bî-sabr ve cevr ü cefâ-yı dil-ber-i bi-mihirden artug idi.

‘Ankâ: Eş`âr-ı üstâdân-ı ‘Acemden çok yâd-dâştı ve hazâ`ine kuvvet-i hâfızâsinun hayli meknûnât u mahfûzâtı var idi.

için kullanılan “âşık-meşreb, âşık-nakş” gibi tabirler ve tasvirler, o dönemde âşıklığın bir davranış tarzı gibi algılandığını düşündürmektedir. Hatta bazıları doğuştan âşıkâne bir mizaca sahiptir. Tezkire’de birçok güzele meyilli şairlerin yanı sıra sadece bir güzele tutulanlardan da söz edilmektedir. Hatta aşk yüzünden bazı şairlerin içkiye alıştığı, diyarını terk ederek orada burada Mecnun gibi dolaştığı, perişan olduğu, işini bıraktığı da belirtilmektedir.

Şairlerin birbirleriyle olan münasebetlerinin çatışma ve şiirle atışmalarının, yazılan bazı şiirlerin yazılış sebeplerinin, hayatlarına dair anlatılan hikâyelerin önemli bir kısmı onların aşkları, âşıklıklarıyla ilgilidir. Bazı şairler ise âşık değil, maşuk olarak anılmaktadır. Tezkire’de kadın şairlerin bu yönüne de değinilmektedir. Ancak onlarda çoğunlukla bu durum iffet ve ahlakî temizlik açısından söz konusu edilmektedir. Bu konu hakkında bilgi sahibi olduğumuz şairler Ahmed Efendi, Bâkî, Bahârî, Cevherî, Halîlî, Halîl-i Zerd, Dervîş (2), Revnakî, ‘Âşık, ‘Ubeydî, Fikrî, Necâtî, Mestî, Ümîdî, Hayâtî, Sâgarî, Zuhûrî, Vâlihî (3), Helâkî ve Hicrî’dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/538-542).³

³ *Bahârî*: Dîvân kâtibi şâkirdlerinden birini sevdükde dimişdür.

Şi’r : Mîhr-i haddün kim bana âhir nefes îmân olur
İrte bir gün nâme-i a’ mâlûme ‘unvân olur
Dil-berâ birkaç gün oldı görmeyelden sen mehi
İntizârıyla meded öldüm kaçan dîvân olur

Cevherî: Merhûm-ı merkûmun karîni ve hem-dem ü hem-nişîni olan Zü’n-nünzâde ve Mevlânâ Selîkî hikâyet iderler idi ki merhûm-ı merkûm evâ’il-i hâlinde Pîrûze ‘Alî Bâlî dimekle meşhûr bir cevân-ı serv-kadd ve bir dil-ber-i lâle-hadde ‘âşık ve ‘îzâr-ı ‘azrâsı ve leylî-i zülfi semensâsı hevâsıyla Mecnûn u Vâmîk olup ‘ışk u mahabbeti ile ‘âleme destân ve ahbâr-ı Leylâ vü Mecnûn gibi meşhûr-ı cihân olmuş idi.

Dervîş (2): Anda pîr-i fânî iken bir dil-ber-i nev-cevânı sevüp ‘ışk ile ‘âleme destân ve hüsn gibi meşhûr-ı cümle-i cihân oldukda vâlid-i mâcîd münâsib-i hâl bu matla’-ı garrâyı diyüp mezbûra irsâl itmiş idi.

Beyt : Bâde-i ‘ışk u cünûna eyleyüp peymâne ser
Bir cevân ‘ışkına oldum mübtelâ pîrâne ser

Ol dahı Mevlânâ Câmînün bu makta’-ı bî-misl ü hem-tâsını yazup göndermiş idi.

Beyt : Meger ki pîr şudî terk-i ‘ışk kon Câmî
Ki men be-‘ışk-ı tu pîrâne ser cevân şudeem

Halîl-i Zerd: Miyân-ı hakîr ü celilde Sarı Halîl dimekle meşhûrdur. Burusadandır. Çehre-i ‘âşık gibi zerd-fâm ve cism-i za’îfî gibi nahîf-endâm dil-berân-ı sîmîn-ber hevâsıyla hilâlâsâ lâgar-beden ve mehveşân-ı müy-miyân ‘ışk ile rişte gibi bârik-ten garîb hey’et ve ‘acîb sûret şu’arânun zurefâsından ve erbâb-ı ma’ârif ü kemâlün nüdemâsındandır... Merhûm Lâmi’inün Pertevî mahlas ve İbrâhîm nâm bir dil-ber-i sîm-endâm oğlu var idi ki felek-i hûbı ve melâhatün hürşîd-i tâlîî ve ‘âlem-i hüsn ü cemâlün bedr-i lâmiî bir dil-ber-i sîm-ber idi ki gökde âftâb âyîne-i cemâl-i ‘âlem-tâbına kendüyi mukâbil tutduğun zavâle irüp başı zevâllî olmuşdur ve

Tezkire'de İshak Çelebi'nin güzeller ile sohbet etmeye meyilli oluşu "...dil-berân ile nedim ü harif olup sohbet-i mehveşân-ı sîm-berâna tâlib ve cân u dilden mu'âşeret ü münâdemetlerine râgıb idi. Cümle-i 'ömründe mîr-i mücerredân ve ser-halka-i kalenderân gibi zenn-tâ`ifesiñün mehr-i mihrin talâk-ı itlâka tebdîl idüp âhir-i 'ömre dek mahbûb-dostlık mezhebinden tahvîl itmemişdür" şeklinde ifade edilmektedir. Tezkire'de Ahmed Paşa, Sîhrî (2), Şânî (7) ve 'Abdü'l-vehhâb'ın biyografilerinde cinsî zevk açıkça söz konusu edilmektedir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/542-543).⁴ Tezkire'de Ca'fer Çelebi'nin aşka inanmadığı Sultân Selîm ile aralarında geçtiği söylenen bir sohbet ile verilmektedir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/543-544).⁵

bedr-i münîr-i hürşîd rûy-ı 'âlemgîrinden nûr ugurladugıçün 'ukde-i zenebde dest-i husûfun zelîl ü pâ-mâli olmuşdur.

Beyt : Olubdur hüsn-i bî-misl ü nazîri
Melâhat burcınun mihr-i münîri

Cevân-ı mezbûr Halîl-i zelîli mânend-i İsmâ'îl kurbân-ı gamze-i ser-tîzi idüp âteş-i 'ışkla yirini nâr-ı Halîl itmekle maraz-ı mahabbet-i pür-mihnet ü âlâmı ile cism-i zerd-fâmını gâyetde 'alîl itmîş idi. Bir gün Pertevî Şems mey-hânesi dimekle ma'rûf kâşâneye pertev-endâz olup şâ'ir-i mezbûr dahı ol mahall ü makâmda mukâbil-i âftâb-ı dîdârı olmagla pür-sûz u güdâz oldukda bedihe bu beyti dimişdür.

Beyt : Pertev-i mihr-i ruhun yüzümüze virdi ziyâ
Şems mey-hânesinün yine günü togdı şehâ

Revnakî: ...kendi dahı lâ`übâlî vü 'âşık-nakş kimesne idi.

⁴ *Ahmed Paşa*: Ahmed Paşa vezîr-i a'zam iken ba'z-ı ashâb-ı bugz u sitem iç oğlanlarından birisine 'ışk u mahabbet itmîşdür diyü bu ma'nâ-yı hıyânet ile cenâb-ı pâdşâha gamz u gybet iderler. Âhir sultân-ı nüktedân anı tecrübe vü imtihân için henüz germâbe-i 'ışkında süzân ve zülf-i pür-çin ü kâkül-i müşgîn gamıyla derhem ü perişân iken ol cevân-ı perişân ile anı hammâma komaga fermân ider ve sevdâ-yı 'ışkın fâş itmek için dil-ber-i sîm-endâmın zülfini tirâş itdürüp haste-i derd-i 'ışk-ı cânân ve şikeste-i maraz-ı hicrân olan Ahmed-i bî-câna ol tabîb-i dil ü cân ile âb-ı kevserden hûşter şerbet-i cân-perver irsâl ider. Ahmed Paşa dahı ol habîb-i 'isâ-hasletün şerbetin içdükde ve keyfiyet-i bâde-i 'ışkından mest olup geçdükde bedihe bu beyti dir.

Beyt : Zülfün gidermiş ol sanem kâfir komaz henüz
Zünnârını kesmiş velî dahı müselmân olmamış

Pâdşâh-ı gayûr husûs-ı mezbûrdan dil-gîr ü rencür ve nihâyetde bî-huzûr olup Ahmed Paşayı niyyet-i katl ile kapucılar odasında habs ider.

Şânî (7): ...ba'z-ı şürekâsı hikâyet iderler ki bir kerre bir mahbûbı sevüp 'âşık ve 'Azrâ-yı i'zâr ve Leylâ-yı zülfî gamıyla Mecnûn u Vâmîk oldukda bir gün bir 'azîm ziyâfet idüp kilâb-ı kuyımı cem' itmîş idi ve anları hânesine getürüp sahn-ı Çini ve süfre-i munakkaşla önlerine at'ime-i gün-â-gün koyup anlar ile emîş karış olmuşdur.

⁵ *Ca'fer Çelebi*: Rivâyet olınur ki Sultân-ı melek-rifât ve sâhib-kırân-ı Sikender-heybet ü Cemşîd-haşmet Sultân Selîm ile esnâ-yı musâhabet ve hengâm-ı müdenâdemetde merhûm-ı merkûm ben mâhiyyet-i 'ışka münkirûm ve 'ışk u mahabbet kalb-i 'âşıkâ süzîş ü hareket virdüğine gayr-ı makarrum 'ışk didükleri mücerred efsâne ve ehl-i 'akl olan âdem 'âlemde

Tezkire’de “...‘Älemde tecerrüd ile geçinüp hergiz zen tâ’ifesiñün ‘ıkâb-ı ‘akd u kaydına şikâr ve ol tâ’ifenün niçe işkencesine giriftâr olmamışdı” şeklinde verilen bilgilerden Hasan Çelebi’nin hiç evlenmediği anlaşılmaktadır (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/544).

Eserde maddî aşkın yanı sıra manevî aşk ile dinî-tasavvufî yaşayışa giren şairler de bulunmaktadır. Bunlar Cevherî, Hayâtî, Hızrî, Nesîmî ve Yûsuf’tur.⁶ Şairlerin âşıklık durumu anlatılırken “şûr u şevk, fânî-veş, latif-tab’, şûride-meşreb, evbâş” gibi bazı tabirler kullanılmaktadır (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/544-545). Böylece bunların yardımıyla aşkın mahiyeti ve şairlerin diğer hâl ve yaşayışları hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

b) İçki, işret, Afyon vb. Zevkler ve Alışkanlıklar

Tezkire’de içki, işret, afyon vb. zevk ve alışkanlıklara düşkün şairleri içkiye, güzellere, içkinin yanı sıra afyona, sadece afyona ve genel olarak zevk ve eğlenceye düşkünler şeklinde sıralamak mümkündür. Bu isimlerde tesbit edilen bu tür zevk ve alışkanlıkların şekli ve derecesi oldukça farklıdır. Bazen bu durum normal bir zevk ve alışkanlık, bazen geçici bir alışkanlık, bazen de gittikçe artan şairi felakete hatta ölüme kadar götüren bir tutku olarak kendini göstermektedir. Bu zevk ve tutkuların şekil ve derecelerine göre tezkirecilerin çizdiği tutum da değişmektedir. İçki âlemine ve meyhaneye düşkünlük bazen bir hayat anlayışı olarak sunulmaktadır. Tezkire’de şaraba düşkünlüğü söz konusu edilen şairler Sultân Bâyezîd Han, Bîdârî, Cefâyî,

‘ışkdan dem urmak kelâm-ı câhilânedür diyü da’vâ idüp beyyine-i makâlden ‘aczi zâhir ve ikâmet-i şâhîde kâdir olmayıcak yemin itdükde sultân-ı rûy-ı zemîn merhûma and içmen ‘ışka inkarunuz ebyât u eş’ârunuzdan zâhir ü bedidâr ve rûşen ü âşikârdur diyü buyurmuşlar.

⁶ *Cevherî*: Gevher-i kân-ı şeref dürr-i deryâ-yı men ‘aref kutb-ı felek-i kerâmet merkez-i dâ’ire-i velâyet cevher-i dükkân-ı ma’ârif sayrafi-i bâzâr-ı şerâ’if-i letâ’if Bâli Çelebidür ki ‘âkıbet şarâb-ı cezebât-ı Subhânî ile serhüş ve keyfiyyet-i bâde-i ‘ışk-ı lâhî ile mest-i medhüş olacağı ma’lûm-ı sığâr u kibâr olmagın Serhüş Bâli dimekle iştiâr bulmuşdur...

Nesîmî: Zümre-i sâdât-ı zül’iftihâr miyânında hayli şöret-şî’âr olup egerçi evâ’il-i hâlinde gülistân-ı cinân ve büstân-ı dil ü cânına nesîm-i fenâ vezân olmagla büy-ı ‘ışk u mahabbeti meşâmmına yitürmüş idi. Lâkin bu tarikde refik-i sedâdı yitürmüş idi ki âhir Fazlu’llâh-ı Hurûfiye irâdet getürmüş idi. Tarikleri üzre riyâzât u mücâhedât çekmekle makâm-i şathiyâta kadem basup bâde-i mahabbet ve sahbâ-yı meveddet peymâne-i vücûd ve sâgar-ı hil’atinden ziyâde gelmekle küy-ı bed-nâmide hâk-ı rûsvâyî vü mezellete fütâde olup ‘inân-ı istibâr u ihtiyârı dest-i iktidârından gitmiş idi. Ve keyfiyyet-i ‘ışk sultân-ı ‘akla gâlib olmagla bi-ihtiyâr keşf-i estâr ve efşâ-yı esrâra isrâr kılmış idi. Ve ‘aklen ve şer’en vâcibü’l-izmâr olan kelimâtı her ser-bâzârda i’lân u izhâr itmekle medîne-i Halebde fetvâ-yı e’imme-i şerî’at u tarikatle katil-i meydân-ı ‘ışk u meveddet ve gasil-i mâ-yı tahûr-ı şehâdet olmuş idi.

Hâtemî, Hızrî-i Diger, Revânî, Zârî-i Diger (2), Sâgarî, Sâlikî, Sihri (2), Zuhûrî, 'Atâ (2), 'Ulvî, Kâtibî (3), Müslimî Efendi, Melihî, Na'tî, Nihâlî, Vâlihî (3)'dir. Tab'î (2) ve Tulû'î'nin içkiye düşkünlüğü tabiatlarında bazı rahatsızlıklara sebebiyet vermiştir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/545-549).⁷

Berş ve afyona düşkünlükleriyle söz konusu edilen şairler ise Ânî, Ca'ferî, Derûnî, 'Azmî Efendi, 'Înâyetu'llâh, Gubârî (2), Ferdî, Nûhî, Vezni ve Yetim'dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/549-550).⁸

Refikî'nin ise biyografisinde "Merkûmun berş redif bir kaside-i letâfet mazmûnı ve 'akâkîr-i nevâdir ü letâ'ifden terkîb olunmuş bir ma'cûnı vardur ki keyfiyyeti bu irâd olunan ebyâtdan zâhir ü be-dîdârdur" denilmesinden döneminde macun yaptığı anlaşılmaktadır (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/550).

Tezkire'de sadece berşe düşkünlüğü ile söz konusu edilen şair Na'imî'dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/550).⁹

Nûrî'nin berş ve afyona başlama sebebi "Tab'ının tahsîl-i 'ilm ü kemâle kabûli olmagla merhûm u magfûr Rüstem Paşaya pîş-keş virmiş idi. Vezîr-i mezbûrun enzâr-ı lutf-ı mevfûriyla manzûr olmadugundan dil-gîr ü rencûr olup ekl-i berş ü keyfiyyete devşinüp bu hâlde dahî ve kemâlin bulmuş belâ-yı afyon ile kârı tamâm olmuş idi" şeklinde ifade edilmektedir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/550).

Tezkire'de dönemin içki, eğlence ve sohbet yerleri hakkında da bilgiler bulunmaktadır (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/552).¹⁰ Ahmed tarafından

⁷ *Bidârî*: Gâyetde mey-hâr idi.

Hâtemî: Rivâyet olunur ki Sultân Bâyezîd Han Amasiyyada şehzâde iken Hâcî Mahmûd nâm Hasekisi ve merhûm Mü'eyyedzâde hazret-i şehzâde ile harîf-bâde olup gülistân-ı cihânda nergis-i ra'nâ gibi ellerinden sâgar-ı sahbâ gitmez idi. Ve bâg-ı 'âlemde gül gibi mest-i bâde-i hamrâ olmayınca bülbül-misâl güyâ olmaz idi. Süreyyâ gibi her gice bir yire gelüp encümen-i cihânda sohbet-i yârânı felege virmezler ve hâle-misâl sâgar-ı sahbâ-yı âli ortaya alup subha-i mercân gibi câm-ı erguvânı ellerinden düşürmezler idi.

Tab'î (2): ...bâde-nüşlikle 'aklına ihtilâl ve mizâcına nihâyetde i'tilâl gelüp 'âlem-i insâniyyetden münselih ve kadem-i vücûdı hâk-i mezelletde münzelih olmuşdur.

⁸ *Ânî*: Lâkin maglûb-ı berş ü afyon olmagla vâsıl-ı mertebe-i cünün olup ef'âli redâ'et ve etvârî kabâhatden hâlî degül idi.

Derûnî: Berş ü afyon kâmetini kemân gibi iki kat ve tûb-ı afyon yimekle kal'a-i bedenini harâb ü yebâb itmekle...

⁹ *Na'imî (2)*: Riyâsetden makdem keyfiyyet-i berşden muhkem geçmiş idi.

¹⁰ *İşreti*: Ehâlî vü e'âlî-i şehri-İstanbulun mahall-i teferrûc ü sohbeti ve makâm-ı 'ıyş u 'işreti olup şehri- mezbûrun civârında Hızrvâr deryâ kenârında karar iden Yenihisârdandır... Ye'cûc-i

yapılan bir eğlence yerinin Ortaköy’de bulunduğu öğrenilmektedir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/551).¹¹

Fuzûlî’nin biyografisinde ise eğlence yeri olarak düşünölen İstanbul’dan uzakta olmasından dolayı duyduğu üzüntü söz konusu edilmektedir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/553).¹²

Eğlenceye düşkün diğer şairler ise Âsafî, Sâni-i Sâni, Sâ’atî, ‘Îzârî (2), ‘Amrî, Meylî (6)’dir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/553-554).¹³ Şairlerin zevk ve alışkanlıklarıyla şiirleri arasında yakın ilgi kurulduğu da olmaktadır.

küffârın hurûcına sedd-i sedîd olmagiçün şehri Edirneyi beklemeye me`mür olmuş idi. (Hazret)-i şehzâde ol şehri cennet-âbâda geldükde şehzâdeye gazel ü kaside virüp şi’r ü inşâ vâsıtasıyla ve mâlik-i hüsn-i sadâ olmagla nagme vü nevâ takribiyle ihtisâs-ı tâmm ve karîb-i mâ-lâ-kelâm bulup sâgar-misâl dâhil-i bezm-i ins ü halveti ve surâhî gibi mütemekkin-i meclis-i ‘ıyş u ‘işreti olmuş idi. Hattâ şehzâde-i merkûm yine sancacı olan Kütahyaya ‘avdet itdükde mezbûra Eskişehir kazâsın alivirüp ol âftâb-ı sa’âdet ü iclâlden zerre-misâl ayrılmağı ve mânend-i rikâb ol şeh-süvâr-ı şecâ’at intisâbdan cüdâ olmağı. Lâkin ba’z-ı husûm u e’âdi sûret-i hakkdan ifsâd u igvâya bâdi olup cenâb-ı sâhib-kırân merhûm Sultân Süleymân Hana (hazret)-i şehzâde-i melek-hısâl mezbûrun igvâ vü ızlâli ile peymâne gibi bâde-perest ve surâhî gibi müdâm ehl-i ‘ıyş u ‘işret olmuşdur didüklerinde ol hâkân-ı dehrün mazhar-ı gazab u kahrı olup ma’zûl olmuş idi. *Nigârî*: Ol ecden serir-ârâ-yı kişveristânı merhûm Sultân Süleymân-ı Sâni (Hazretleri)ne nedim olup câm-ı şarâb gibi dâhil-i bezm-i ‘işreti ve sa’âdet ü sürûr u melâli mülâzım-ı harim-i celâlet ü şevketi olmuş idi.

¹¹ *Ahmed (2)*: Ortaköy nâm mesîre-i havâss u ‘avâmda leb-i deryâda bir cây-ı cennetâsâ bir ârâmgâh-ı İrem-âyinden

Mısrâ’ : Reşk-i nüzhet sarây-ı huld-ı berîn

Bir ‘işretgâh-ı vasî’ ve bir kasr-ı dil-keş ü refîbinâ itmiş idi.

Nazm : Bennâyî mümekkin be-zevk ü safâ

Bedî’ ü neşât âver-i dil-güşâ

Garîb ü müsâfir ve mukîm ü mücâvir-i ashâb-ma’rifet ve erbâb-ı fazîlet âzâd u bende ve âyende vü revende ile ol kasr-ı felek-rifâatde sohbet-i yârân u ihvânla ülfet üzre iken...

¹² *Fuzûlî*: Fîl-hakîka ol hadîka-i enîka-i reşikaya şol denlü nihâl-i belâgat dikmişdür ki Hüseyin Vâ’zûn Berg ü Bârın görmemişdür ve ol kadar reyâhin-i fesâhat ekmişdür ki bûy-ı dil-cüyü meşâmm-ı münşiyân-ı cihâna irmemişdür. Sultânü’l-maşrikeyn hâkânü’l-hâfıkeyn Sultân Süleymân feth-i İrâkeyn içün hıttâ-i Dârü’s-selâmı huyâm-ı zafer-hıtâmla pür-tezyîn idüp ol zemîn-i nezâret-karîn tûg-ı sultânî ve râyât-ı kişver-sitânî ile gayret-behişt-i berîn oldukça ittifâk ol zemânda münâdi-i zemân

Mısrâ’: Mevsim-i ürdîbehişt oldı cihân

diyü ‘âleme nidâda ve def’-i hüzn ü melâle sâgar-ı nergis ve piyâle-i lâleden gayrı dermân olmaz diyü bülbül-i hezâr-destân erbâb-ı ‘ıyş u safâya sılada idi.

¹³ *Âsafî*: ... peymâne-misâl ehl-i ‘işret kimesne idi.

Sâ’atî: Tenhâda ‘ıyş u nüşdan dem uran merdân-ı pür-safânun enîsi idi.

Amrî: Merhûm İshak Çelebi ile musâhib ü mu’âşir ve biribiriyle ‘ıyş u ‘işrete mübâşir idi.

c) Güleç, Şen, Açık Hâl ve Mizaçlılık

Tezkire'de şairlerin bu hâl ve durumları “güşâde-tab', güşâde-tabî'at, beşâset-rûy, hande-rûy u güşâde-sûret, şûh-tab' u güşâde-dil” gibi tabirlerle ifade edilmektedir. Bu tabirlerle çizilen mizaç özelliklerinin yanında “zarîf, latîf, hevâ vü hevese mâ'il, levend” gibi hâl ve vasıfların da yer aldığı dikkat çekmektedir. Bazen şairin şiiriyle bu mizaç özelliği arasında bir bağlantının bulunduğu da belirtilmektedir. Bu özelliklere sahip şairler Hazret-i Hâce Efendi, Gazâlî, Gamî (2), Fakîrî, Muhyî Çelebi, Zuhûrî, Muhyî Çelebi, Rızâyî (2)'dir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/554).¹⁴

Sultân Selîm Han-ı Mâzî zamanında halk mutluluk ve neşe içindedir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/555).¹⁵

ç) Sohbet Zevki, Sohbet Adamlığı, Dostluk ve Arkadaşlık

Şairlerin sohbet ve arkadaşlığa dayalı zevk ve alışkanlıkları, çeşitli ilim, kültür, sanat faaliyetleriyle, içki eğlence vb. zevklere dayalı sohbet ve arkadaşlıkları da bulunmaktadır. Burada genel olarak sohbeti seven, sohbetten hoşlanan, hoş sohbet, sohbet adamı ve arkadaş canlısı olan, dostluğa yatkın bir yaratılış içinde bulunan şairler söz konusu edilmektedir. Bunlar Ahmed Çelebi, Âsafî, Cevherî (2), Hâfız-ı Sirozî, Hayâtî, Hüseyinî, Hayâlî-i Diger, Rızâyî (2), Rûhî (2), Sâgarî, Şühûdî, Ârifî, İzârî (2), İlmî, Fikrî-i Diger, Kabûlî (2), Kâtibî (3), Mahremî, Monlâ Çelebi, Nigârî, Nûrî (4), Hâtifi (3), Hâtifi (2)'dir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/555-557).¹⁶

Meylî (6): Emânet ü nezâretten kalmış deryâ-yı 'ıyş u 'işrete gavvâs-misâl talmış...

¹⁴ *Gamî (2):* Şûride-meşreb ve güşâde-tab' kimesnedür.

Fakîrî: Fırka-i fukarâ ve zümre-i şu'arâdan güşâde-dil...

Zuhûrî: Mezbûr egerçi şûh-tab' u güşâde-dil safâ-yı mey ü mehbûba tâlib ü mâ'il idi.

Rızâyî (2): Gâyetde güşâde-tabî'at latîf-sohbet kesirü'l-muhâvere lezilü'l-müsâmere hulüvvü'l-mükâfiha latifü'l-münâdeme olmagla ümerâ vü 'ulemâ ile yâr-ı gâr ve makbûl-ı cümle-i sığâr u kibâr olmuş idi.

¹⁵ *Sultân Selîm Han-ı Mâzî:* Ve bir hâkan-ı pür-ma'delet ü ihsân idi ki nesâ'im-i ahlâk-ı 'itrşâyında gonçe-i murâd-ı 'âlemiyân şüküfte vü handân ve tâb-hürde-i ramzâ-yı cevri olan teşne-lebân katarât-ı zülâl-i efdâlınden reyyân ve her taraftan sühtegân-ı bâdiye-i hırmân olanlar sâyebân-ı ma'delet ü ihsânında pür-ferâg u âmân idi.

¹⁶ *Ahmed Çelebi:* Niçe zemândur ki gülzâr-ı cihânda gonçe-i dil ü cân nesâ'im-i kelimât-ı gevhersânıyla münfetihtir ve dil-i hazin ü hâtır-ı gamgin fi külli zemânin ü hin sohbet-i dil-güşâlarıyle münbasit u münşerihdür.

Cevherî (2): Hayli hoş-sohbet matrûhü't-tekellûf derviş-meşreb hûb-sîret kimesne idi.

Kabûlî (2): Hey`et ü sohbeti zerâfet ü letâfet...

d) Şaka, Takılma ve Alay Düşkünlüğü, Nüktedanlık

Latife, mutayebe, hezl, hicv gibi tabirlerle ortaya konulan şakacılık, takılma, alay, bazı şairlerin çeşitli şekil, vasıta ve ortam içinde yapmaktan zevk aldıkları, yapmayı alışkanlık hâline getirdikleri bir hâl veya vasıf olarak görülür. Şaka, alay, takılma ve nüktedanlığın söz konusu edildiği şairler Ahmedî, Bâkî, Basîrî, Ca'fer Çelebi, Hüseyin Çelebi, Hayâlî-i Diger, Zâtî, Riyâzî (2), Zemîni, 'îzârî, Gazâlî, Fazlî, Firâkî, Kirâmî, Mecdî, Muhyî Çelebi, Necâtî, Atâ, Mevlânâ Lutfî, Nihâlî ve sayısız acayip latifeleri ile "...letâ'if-i 'acîbesi nâmahsûrdur" şeklinde söz konusu edilen Cemâlî-i Diger'dir. Şairin mizacının latifeye, şaka vb.ne yönelik olmasıyla şiirin bu nitelikte olması, bu şairlerde sıkça rastlanan ve değinilen bir özellik olarak dikkat çekmektedir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/557-561).¹⁷

e) Nezaket, Zarafet

Tezkire'de "zarîf, nâzîk, latîf, nezâket ve zerâfet sahibi" vb. şeklinde tanımlanan şairlerin genel olarak bir hâl, tavır ve davranış inceliği, güzelliği ve ölçülülüğü

Kâtibî (3): ...şu'arâ vü zurefâ ile ülfet ve a'yan-ı zemân ve hünerverân-ı cihân ile sohbet idüp...

¹⁷ *Ahmedî:* Bir gün Timûr ba'z-ı dil-berân-ı sîm-endâm ile 'azm-i hammâm idüp halâl-i mübâsete ve esnâ-yı kelâmde mezbûre hitâb ile iltifât idüp bu hüsn ü bahâ ile bî-bahâne olan dil-berân-ı sîm-beri ve 'âlem-i lutf u melâhatde yegâne olan mehveşân-ı perî-peykeri bahâya tut didükde Ahmedî dahî kiminün sîmîn teni dünyâ tolsı sîm ü zer deger ve kiminün kıymet-i dürr-i dendânına mısır harâcı deger la'l ü gevher ancak vefâ ider diyicek Timûr beni dahî bahâya tut dir. Şâ'ir-i mezbûr dahî ol mâlik-i hazâ'in-i cihânı ve zâbit u hâris-i genc-i şâygânî olan Timûr-ı Gûrgânîye seksen akçe bahâ biçer. Timûr mezkûrun bu kavî-i menfûrından rencûr olup yalnız benüm futam seksen akçe deger didükde Ahmedî ben dahî bahâya tutdugum futandur yohsa sen bir akçe itmezsin ve nefsü'l-emrde fûls-i ahmere degmezsin dir. Timûr şâ'ir-i mesfûrun bu latifesinden mahzûz u mesrûr olup ceyb ü dâmânın gark-ı dürr ü güher ve himyân miyânın pür-sîm ü zer ider.

Hüseyin Çelebi: Hidâyet-i hazret-i kerîm-i hâlık tab'-ı nüktedân u pür-dakâ'ıkın semt-i tahsil-i fezâ il ü hakâ'ika sâ'ik olmağla beyne'l-akrân fâ'ik ve her vechle ta'rif ü tavsîf olunmaga lâyıkdur.

Zâtî: Vâlid-i firdevs-âşiyân merhûm Zâtî-i nüktedâne menâsib u merâtibden sebeb-i hırmân ve fakr u fâka ile hâr u zâr olup

Zemîni: Hem-sinn ü hem-sâli olan dil-ber-i bî-misâl Keşfîzâde dimekle ma'rûf bir serv-i âzâde ile mâ-beynlerde 'ışk u irtibât ve şîr ü şekker gibi aralarında ülfet ü ihtilât olup biribiriyle mutâyebeleri var idi. Nitekim mezbûr ta'riz ü telmîh ile dimişdür.

Beyt : Zemîni didüğünden mahlasunı
Yereyüm dimek midür ya'nî murâdun

Zemîni dahî taglîl ü tasrîh ile dimişdür.

Şi'r : 'Aceb ehl-i sehâsın Monlâ Keşfi
'Atân ile cihân halkın toyurdun

içinde oldukları belirtilmektedir. Bazen bu incelik ve güzelliğin yaratılışa dayandırıldığı da olmaktadır. Yalnız bu tanıtım ve değerlendirmeler soyut ve geneldir. Ancak her şair için bu ifadelerin kullanılmadığını da gözardı etmemek gerekir. Bu yönleriyle anılan şairler İshak Çelebi, Ca'ferî, Hasan Çelebi, Hilmî-i Sâni, Dervîş Hasan, Şikârî, Sa'dî (3), Sâdık, Sabûhî, Zarîfî, Kabûlî (2), Kadri Efendi'dir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/557-561).¹⁸

f) Zevk Sabibi, Hoş-mezak

Tezkire'de "sâhib-i zevk, hoş-mezâk" gibi tabirler ile zevk sahibi, zevke düşkün şairler Hasan Çelebi, Şûrî, Safâyî, 'Âşık ve Gazâlî'dir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/557-562).¹⁹ Eserde ifadelerin kullanılış amaçlarıyla ilgili bir açıklama bulunmamakta; genel anlamda bir zevk sahipliğinin ifade edildiği görülmektedir.

g) Rind, Levend

Tezkire'de "rind ü kallâş, rind-i bî-ser ü pâ, kallâş u ayyâş, rind ü evbâş, levend ü evbâş" gibi ifadelerle tanıtılan şairler İshak Çelebi, Hızrî-i Diger, Şeydâ, Gazâlî, Me'âlî ve Melihî'dir (Sungurhan Eyduvan, 1999: 1/562-563).²⁰ Bu kavramların sözlük anlamları doğrultusunda kullanıldıkları düşünülmektedir.

ğ) Kurallara Kayıtsızlık, Pervasızlık, Serserilik

Genel olarak hayata ve içinde yaşanan duruma kayıtsız, umarsız, pervasız, disiplinsiz, serserice yaşama, rahat ve serbest olma şeklinde olan bir mizaç ve

¹⁸ *İshak Çelebi*: Merhûm gâyetde rind ü zarîf olmağla...

Ca'ferî: Hayli şûh-tab' u nâzik-şân...

Hasan Çelebi: ...envâ'-ı mahâsin-i ahlâk ile mevsûf latîf-tab' u hõş-mezâk kerimû'l-a'râk ve hüsnu'l-ahlâk 'âlim ü fâzil ve 'ârif ü kâmil kimesne idi.

¹⁹ *Hasan Çelebi*: ...envâ'-ı mahâsin-i ahlâk ile mevsûf latîf-tab' u hõş-mezâk kerimû'l-a'râk ve hüsnu'l-ahlâk 'âlim ü fâzil ve 'ârif ü kâmil kimesne idi.

Şûrî: Burusa yanında olan Yenişehir dendir. Hayretinün birâderi olan Sineçâkun mürebbâsı idi. Eger evâ'il-i hâlinde mevlevî olup ney-misâl ehl-i hevâ ve mâ'il-i şûr u şegab ve zevk ü safâ idi. Lâkin âhir-i 'ömrinde tevbe vü inâbet ve tarîk-i hakka mürâsâ'at eyledi.

'Âşık: Hadd-i zâtında tab'ı mâ'il-i zevk ü safâ olmağın...

²⁰ *Sâni-i Sâni*: Evâ'il-i hâlinde hadâsat-ı sinn ü sâl muktezâsı üzre 'ıyş u nûşa meşğûl u meş'ûf ve yârân u ihvânı miyânında rindî vü kallâşî ile ma'rûf olmağın ba'z-ı kimse ana sûy-ı zann üzre idi.

Hızrî-i Diger: Dânişmend tâ'ifesinün rind ü kallâşî ve bu zümrenün levend ü evbâşî idi.

Melihî: Gâyetde kallâş u 'ayyâş mey-perest ü evbâş idi ki...

yaşayış hâlidir. Bunlar “lâ’übâlî, evbâş, kallâş, rind, tekellûf ü tasallüfden sâlim ü ârî” gibi kelime ve tabirlerle ifade edilmektedir. Bu tabirlerden bazıları “evbâş, rind ve levend”in hâl ve vasıflarını da ifade etmektedir. Şairlerdeki bu mizaç ve yaşayış tarzı kimi zaman şiirlerine, eserlerine de yansımaktadır. Bu niteliklere sahip şairler Revnakî, Zihnî, Zeynî, Gazâlî, Mevlânâ Lutfî ve Muhyî Efendi’dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/563-564).²¹

h) Ruhî Coşkunculuk, Taşkınılık ve Dengesizlikler

Tezkire’de bazı şairlerin duygusal taşkınlıkları, coşkunculukları, ruhî ve aklı dengesizlikleri, bozuklukları hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bazen delilik hâlinin söz konusu edildiği bile düşünülebilir. Bunlar Hayâlî Beg, Beyânî, Sa’yî (2), Şem’î, Lâyhî, Muhyî Efendi’dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/564-565).²² Şairlerin içinde bulunduğu bu hâllerin sebeplerinin Tezkire’de genelde belirtildiği görülmektedir. Bu sebepler çoğunlukla maddî veya manevî aşktır. Ayrıca bu hâl veya mizaç ile şiir arasında ilgi de kurulmaktadır.

1) Hercâî, Kararsız ve Gezgin Mizaçlılık

Belli bir yerde veya işte durmamak, dolaşmak, gelmek, gitmek, bu özelliklere sahip kişilerin belirgin vasfıdır. Tezkire’de hercâî, kararsız ve gezgin mizaca sahip olan şairler Bezmî, Hâlisî, Dervîş Hasan, Zînetî, Sâlikî, Sabâ’î ve Meşrebî’dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/565-566).²³

²¹ *Revnakî*: ...kendi dahı lâ`übâlî vü ‘âşık-nakş kimesne idi

Zeynî: Hakkâ ki divâne-meşreb ü lâ`übâlî gerden-i dil ü cânı kılâde-i kayd-ı teklifden hâlî ‘acâ`ib güftarı ve garâ`ib eş`arı ve şerh ü beyâna gelmez takrîr ü tahrîre sıgmaz evzâ` u etvârı vardır.

Gazâlî: ...ehl-i ma`ârifün kâkül-i sîm-berân gibi şûrîde hâlî

Mısrâ` : Rind ü evbâş u lâ`übâlidür

²² *Hayâlî Beg*: Mukaddemâ ser-halka-i Kalenderiyân ve bende-i halka be-güş-ı Haydariyân olan Baba ‘Alî Mest ile hem-bezm ü hem-sohbet olup meclis-i ma`ârif ü kemâlâtını surâhî gibi müdâm bekleyüp peymâne-misâl safâ-yı kalbe hizmetine dönmele cur`a-keş-i dâniş ü ma`rifeti olup hayli keyfiyyet hâsil kılmış idi.

Sa’yî (2): Dâ`imâ kâkül-i dil-berân gibi şûrîde ve misâl-i kalb-i meyyâl her zemân ‘ışk-pişe ve ser-kârdan hergiz haberdâr olmayup hâl ü mâl-i rûzgârdan bi-fikr ü endîşe idi.

Muhyî Efendi: Umûr-ı dîn ü dünyâsından tasallûf u takaşşûf ve tekellûf ü ta`assufından vâsil-i mertebe-i vesvâs u cünûn olup ef`âl u akvâli kânûn-ı şer` ü ‘aklden birûn idi.

²³ *Bezmî*: Lâkin Rûmilinde ba`z-ı ümenâ ile geşt ü güzârda...

Dervîş Hasan: ...ârzû-yı seyâhatle felek-i devvâr gibi bir ân karar itmeyüp...

Zînetî: ...hayf u sad-hayf ki nihâl-i vücûdı sarsar-ı havâdis ile bi-berg ü bâr olup gülistân-ı cihânda ber-karâr u ber-hördâr olmadı. Eger bu ‘âlem-i fânide mu`ammer ve ‘ömrinde bir ‘âlî-himmetün hüsn-i terbiyetine mazhar olaydı kibâr-ı şu`arâdan olması muhakkak u makarrer idi.

i) Göz Tokluğu ve Fakr

Makama, mevkiye ve paraya önem vermeyen, yoksulluk içinde olsa bile bu duruma sabr eden, hatta yoksulluğu tercih eden şairler Huzûrî, 'Îzârî (2) ve Fakîrî'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/566-567).²⁴

j) Kanâat, Ferâgat ve İnzivâ

Tezkire'de şairlerin çeşitli maddî ve manevî imkânlarını terk ederek münzevî bir hayatı tercih etmeleriyle ilgili tavsif ve değerlendirmeler de vardır. Söz konusu durumlarda genellikle dinî, ahlakî ve tasavvufî bir sebep veya sonuca dayanan bir terk ve inzivaya çekilme söz konusudur. Bu şairler Ahmed Beg, Esirî, Emânî-i Kadîm, Cevherî, Huzûrî, Hâtemî, Şikârî, Hüsrev, Şemsî Paşa, Tâli'î, 'Azmi, 'Ârifî, 'İşkî (3), Gazâlî, Firâkî, Ferruhî, Ferruhî-i Diger, Fûrûgî, Kadri Efendi, Kâtibi (2), Müderris, Nehârî, Yûsuf'tur (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/567-570).²⁵

²⁴ 'Îzârî (2): Âmâl-i menâsıb u merâtibi hâtırından dür idüp hâlınden şâkir-i kâni' ü sâbir dâ'imâ şin ü şâtırdür.

Fakîrî: Fırka-i fukarâ ve zümre-i şu'arâdan güşâde-dil şâhid-bâzlığa mütevaggıl u müştâgil taleb-i câh u celâlden müstagnî derûnında olan cevher-i 'îşk-ı cevânân ve eşk-i çeşm-i gevher-eşşâmî ile gönli ve gözi ganî kimesne idi.

²⁵ *Ahmed Beg*: ... güşe-i fenâ vü inzivâda ihtiyâr-ı güşe-i kanâ'at itmekle sülûk-ı vâdi-i tevekkül ü sabra ragbet itmiş idi.

Emânî-i Kadîm: Gâhî ihtiyâr-ı 'uzlet ve gâhî Selanikde tasarruf-ı hidmet-i tevliyet itdükde...

Cevherî: Merhûm-ı merkûmun karîni ve hem-dem ü hem-nişini olan Zü'n-nünzâde ve Mevlânâ Selikî hikâyet iderler idi ki merhûm-ı merkûm evâ'il-i hâlınde Pîrûze 'Alî Bâlî dimekle meşhûr bir cevân-ı serv-kadd ve bir dil-ber-i lâle-hadde 'âşık ve 'izâr-ı 'azrâsı ve leylî-i zülf-i semensâsı hevâsıyla Mecnûn u Vâmık olup 'îşk u mahabbeti ile 'aleme destân ve ahbâr-ı Leylâ vü Mecnûn gibi meşhûr-ı cihân olmuş idi. Ol nâzeninün yiri sine-i 'âşık-ı gangîn iken makâmı zir-i zemîn olup ol genc-i nihânun menzili sudûr-ı 'uşşâk-ı rencür iken zir-i lahdde medfûn u mestûr oldukda bu kâh-ı zücâcî ve kasr-ı firûze-reng firkat-i dürr-i dendânı ile başına teng olup firâk-ı la'l-i leb-i meygûni ile eşk-i çeşmi mânend-i 'atik-i Yemen-i pür-hûn oldukda bir sabâh yârâna hikâyet idüp buyurdılar ki bu gice ol Yûsuf-ı Mısr-cemâli vâkı'amda gördüm ve Züleyhâ-misâl dâmen-i visâline el urup hâk-i pâyına yüz yirde yüz sürdüm. Bunca zemândur rüy-ı zerd ve eşk-i surhla tâlib-i iksîr-i ekber ve râgıb-ı kibriyyet-i ahmerüm hâk-pâyundan ve gerd-i 'anbersâyundan bir üç turak ihsân eyle ki çeşm-i cânuma tütüyâ ve dide-i gam-dideme cilâ virüp kuhl-ı rûşenâ idinem didükde bir kâğıd içine bir mikdâr toprak koyup bana ihsân eyledi. Bu hâli henüz hikâyet idüp ihvân u yârânıyla musâhabet iderken etvâr-ı cihân ve ahvâl-i hünerverân gibi perişân olan destârını bozup sarmak lâzım gelüp bozduklarında kâğıd içinde pîçide bir mikdâr toprak bulurlar. Bu hâle hâzır olanlar ta'accüb-i vâfir idüp şeyh-i mezbûrun kerâmet ü velâyetine hükm iderler. Merhûm-ı merkûm tarîk-i tedrisden ferâgat idüp ihtiyâr-ı güşe-i 'uzlet itmesine sebep bu olmuşdur.

k) Dervîşâne Mizaç ve Yaşayış

Dervîşâne mizaç ve yaşayışın kapsamı oldukça geniştir. Bu durum kanaat, feragat, fakr, tevekkül, göz ve gönül tokluğu, serbestlik, pervasızlık vb. dervîş mizaç ve yaşayışın belirgin özelliklerini teşkil eder. Burada şairlerin sadece “dervîşâne, dervîş-sîret, dervîş-meşreb, dervîş-sûret” şeklinde tanımlanan hâl ve mizaçları üzerinde durulmaktadır. Bahrî, Penâhî, Celilî (4), Cinânî (2), Hilmî, Derunî-i Diger (2), Şânî, Şikârî, Muhyî Çelebi, Nûrî (4) bu özelliklere sahip şairlerdir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/571).²⁶

1) Güzel Huy ve Ahlaklılık

Tezkireciler birçok şairi, genel mahiyette güzel huylu ve ahlaklı olmaları bakımından överler. Hasan Çelebi Tezkiresi'nde de genel ahlak ve iyi huyun yanı sıra, şairin ahlakının belirli yönleri de ele alınmaktadır. Genel ve soyut bir biçimde tavsif ve takdire uğrayan bu genel ahlak ve güzel huyun içinde merhamet, şefkat, insaf, edep, haya, ağırbaşlılık ve hayır severlik gelmektedir. Bu şairler, Hazret-i Hâce Efendi, Sultân III. Murâd, Sultân Bâyezîd Han, Âzerî, Âftâbî-i Diger, Bedîî, Bekâyî-i Diger, Senâyî-i Diger, Cevherî (2), Hâletî Çelebi, Hasibî, Hasan Çelebi, Hüseyin Çelebi, Hüsrevî, Hâce Çelebi Efendi, Dânişî, Dervîş, Dervîş (3), Dervîş (4), Dervîş Hasan, Rızâyî (2), Rûhî, Sipâhî, Sa'dî (3), Seydî (2), Subhî (2), 'Arifî (2), 'Ubeydî, 'Adnî, 'Azmî Efendi, 'İlmî, 'Alî Çelebi, Gamî, Ganî, Fikrî-i Diger, Kâtibî (3), Kâtibî (4), Kirâmî, Kemâlî, Mehemed, Mehemed Efendi, Mehemed Emîn, Merdümî, Mustafâ (2), Mustafâ (4), Mu'îdî-i Diger, Monlâ Çelebi, Meylî (2), Meylî (3), Nişânî-i Sâni, Nevî, Niyâzî (3), Vusûlî ve Hüdâyî (2)'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/571-577).²⁷

Nehârî: ...kasaba-i mezbûrede gûşe-i ferâgat ihtiyâr idüp tûşe-i kanâ'at ile rûzgâr geçürüp leyl ü nehârî masrûf-ı 'ibâdet-i Hazret-i Bârî iken...

²⁶ *Bahrî*: ...dervîşâne evzâ' u etvârı vardır.

Penâhî: Hôş-tab'u dervîş-meşreb kimesne idi.

Şânî: Dervîş-sûret ve fenâ-sîret kâbil-i şânî ve hayli kemâlât-ı fânî vardır.

²⁷ *Hazret-i Hâce Efendi*: Çünkü ol Hâce-i cihân-ı fazl u 'irfânun neşr-i ahlâk u evsâflarında meddâh u vassâf olmak ne lâzım ki âyât-ı vâzihül-beyyinat-ı mahâmid-sıfât ve mahâsin-i hüsn-i melekâtı mecâmi'ü mehâfil-i lisân beni-i nev'-i insânda metlûvv ve hazâ'in-i sudûr-ı ins ü cân cevâhir-i zevâhir-i vasf-ı halk-ı 'azîmi meşhûn u memlû olmışdur... Akdâm-ı ikdâmla kasd-ı ilâm u ifhâm için her mâdih ki bir diyâra ki vara fil-hâl beyân-ı evsâf-ı ahlâk-ı bî-şümâresi anı istikbâl eyler ve herkes bildiğinden ziyâde mukaddemât-ı pür-ifâde ile ana hezâr kil ü kâl ider.

Sultan III. Murad: ...mekârim-i ahlâk-ı cezile ile müzeyyen ü muhallâ ve cemâl-i bâ-kemâlî ziver-i ahsen-i takvîm ile ârâste ve sîret ü serireti zînet-i hulk-ı 'azîm ile pirâste...

m) Yiğitlik (Şecâat)

Tezkire'de söz konusu edilen cesaret ve yiğitliğin bazen kısa bazen de uzun anlatıldığı görülmektedir. Yiğitlikleriyle söz konusu edilen şair, Sultân Bâyezîd, Sifâlî, Şânî (2), Sun'î (3), 'Adnî ve Vusûlî (2)'dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/577-578).²⁸

n) Cömertlik, Eli Açıklık

Tezkire'de cömertlik veya eli açıklık, bazen kısa ve genel ifadelerle bazen de uzun uzun tasvirlerle anlatılmaktadır. Bu uzun anlatımlarda bazı şahısların evini herkese açtığı, sık sık ziyafetler verdiği, herkesin elinden tuttuğu görülmektedir. Bu niteliklere sahip kişilerin başında padişahlar, devletin yüksek kademelerine gelmiş kişiler ve derviş yaratılışlılar gelmektedir. Bunlar Hazret-i Hâce Efendi, Sultân III. Murâd, Sultân Murâd Han, Sultân Mehmed Han, Sultân Bâyezîd Han, Sultân Selim Han-ı Mâzî, Sultân Selim Han, Tâbi'î, Celilî (4), Hâletî, Dervîş Hasan, Rızâyî (2), Sürûri (2), Sifâlî, Sâbirî (2), 'Arifî (2), 'Abdü'l-vehhâb, 'Alî Çelebi, Kâtibî (3), Mehmed Efendi, Mehmed, Mehmed Emîn, Meylî (3), Nişânî-i Sâni, Nihânî (2), Vusûlî (2) ve Hüdâyî (2)'dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/578-583).²⁹

Senâyi-i Diger: Ahlâk-ı hüsne ve ma'arif-i kemâlât-ı müstahsene ile ma'rûf emsâl ü akrâmı miyânında fezâ'îl ü 'îrfân ile mevsûfdur.

Vusûlî: ...ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı pesendideyi câmi' mazhar-ı envâr-ı mekârim-i ahlâk mir'ât-ı cemâl-i merâhim-i eşfâk ve mihr-i sipihr-i merâtib-i bedr-i 'âlî-kadr...

²⁸ *Sultân Bâyezîd*: ...ol şehensâh-ı nâmdâr dilîr-i ma'reke-i girûdâr şehzâde-i Behmen salâbet-i cân-zâde-i Rüstem şecâ'at dürr-i sadef-i şâhî...

'Adnî: Hâris-i divân-ı 'adâlet fâris-i meydân-ı şecâ'at u besâlet...

Vusûlî (2): ...küffâr-ı nâ-bekâr ile dâ'imâ ceng ü peykâr pişesi ve âcâm u âkâm-ı şecâ'at ü besâlet-müdâm künâm u bişesi olan esed-i zârum... ...sîr-ı sadâ-yı ma'delet ü sehâveti eyvân-ı sarây-ı cihâna gulgule virmişdür. Hakkâ ki bu tâ'ife-i şerîfeye 'âdet ve fırka-i mezbûreye hulk u tab'at olan sehâ vü şecâ'at ile ma'rûf kemâl-i ikdâm u merdâneği ve nihâyet-i iktihâm u ferzâneği ile mevsûf olup mat'ûn-ı lisân-ı akrân olmakdan mecrûh-i hüsâm ü sinân olmak evlâ ve cebîn-i hayâtda gülgüne-i cinânı nişân olmakdan pişânî-i zâtda nakş-ı memât-ı zâhir ü 'iyân olmak ahrâ idüğine câzim olan merdân arasında âyet ve miyân-ı ümerâ-yı şâh-ı cihânda misâl-i râyetdür... Küffâr-ı nâ-bekâr bucak bucak kal'a-i sipihr gibi muhkem ü refî' yirlere kaçsa ekâbir-i tarîk ile vusûl bulmamak emr-i muhâl ve her ser-keş-i gaddâr mâr-sıfat delikden delige girse nize-i hün-hârı anı ininden çıkarmamak mahz-ı hayâldür. Küffâr-ı Engürüsün binâ-yı hayâtı şiddet-i vebâsından inkibâb u inkirâs üzre ve sarsar-ı esb-i sabâ-reftârından esâs-ı vücûd-ı dalâlet istinâsı inhidâm u indirâs üzredür... Perçem-i tîg-ı şecâ'ati şâne-zede-i dest-i devlet ve turre-i müşğîn-râyeti pîrâste-i meşşâta-i feth ü nusret...

²⁹ *Sultân Mehmed Han*: Zemân-ı sa'âdet-iktirânlarında himmet-i 'âlileriyle zâhir olan ehâlî vü mevâlidîyâr-ı Rûmda belki bir merzbûmda olduğı ma'lûm u meczûm degüldür. Etrâf u eknâfdan

o) Adalet, Doğruluk

Tezkire’de sultan ve şehzadelerin yanı sıra ‘Adnî ve Vusûlî (2)’nin adaletli oluşundan bahsedilmektedir. Bu kişiler Sultân III. Murad, Sultân Mehemed Han, Sultân Bâyezîd Han, Sultân Selîm Han-ı Mâzî, Sultân Bâyezîd, Adnî ve Vusûlî (2)’dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/583-585).³⁰

ö) Hasislik, Cimrilik

Tezkire’de “Lâkin denâ`et ü hissetde dahî mertebe-i nihâyete vâsıl idi” şeklinde cimriliği ile söz konusu edilen tek şair Zuhûrî’dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/585).

p) Büyüklenme, Kendini Beğenme

‘ulemâ vü eşrâf-ı Ka’be-i cenâb-ı mekârim-ittisâfın matâf idüp fazla-i mevâ`id-i ‘avâ`id-i kesirü`l-isrâfın vech-i ma’îşet ve sebeb-i kifâf itmişler idi. Hikâyet olunur ki bu tâ`ife-i şerîfeye kemâl-i meyl ü mahabbetlerinden havme-i himâyetlerinde olan kavâbil-i zemândan dânişmend ü mu`îd ve tâleb ü müstefid her kim var ise ism ü resmi ile defter idüp huzûr-ı şeriflerinde saklarlar idi ki bir mansıb-ı cedîd mahlûl olsa kangısı lâyük u ma’kûl ise taklîd itmekle binâ-yı sarây-ı ‘ilm ü kemâli teşyîd iderler idi. Bu müdde`âya şâhid-i sâdık nûr-ı âftâb gibi lâmi`ü şârikdur ki muhayyem-i ‘asâkir-i nusret-me`âsir ve mukarrer-i âyât-ı celâlet-mezâhir olan Dârü’s-saltanatü’s-seniyye-i Kostantiniyye-i mahmiyede esâs-ı vücûdı hak-ı mekremet ü cûd ile sirişt olmuş müşâkil ü mûmâsil-i Heşt-Behişt ki her birinün kubbesi kimme-i felek-i devvâr vâsıl ve her birinün sahn-ı pehni sâha-i bâg-ı rıdvâna mukâbildür.

Celîlî (4): Sehâ vü mürüvvet ve şân u mekremet ve dervîşî vü meskenet ile şöhre-i dâr u diyâr...

Hâletî: ...hayli kerem ü sehâvet ile mezkûr...

³⁰ *Sultân Selîm Han-ı Mâzî:* ...iftihâr-ı Âl-i ‘Osmân kistrâ tâc-bahş u Feridûn-ı kâmrân nezâret-i bahş-ı çemen-i sultânı zînet-efzâ-yı evvân-ı hükümet-rânı Cemşid-i Müşteri-mihr ü kîn İskender-i Keyvân-haşem ü temkîn Behrâm-ı Mirrîh intikâm Dârâ-yı Hürşid-gulâm Hüsrev-i nâhîde bezm Feridûn-ı ‘Utârid-hazem âftâb-ı seyyâre hadem Efrâsiyâb-ı Mâh-râyet u ‘âlem rezm ü vegâda kadr-küşîş bezm-i sehâda kazâ-bahşîş fâris-i meydân-ı şecâ`at u ‘adâlet mübâriz-i ma`ârik-i şehâmet ü celâlet... Ve bir hâkân-ı pür-ma`delet ü ihsân idi ki nesâ`im-i ahlâk-ı ‘itrsâyında gonçe-i murâd-ı ‘âlemiyân şükûfte vü handân ve tâb-hürde-i ramzâ-yı cevri olan teşne-lebân katarât-ı zülâl-i efdâlınden reyyân ve her taraftan sühtegân-ı bâdiye-i hırmân olanlar sâyebân-ı ma`delet ü ihsânında pür-ferâg u âmân idi.

Vusûlî (2): ...sît-ı sadâ-yı ma`delet ü sehâveti evvân-ı sarây-ı cihâna gulgule virmişdür. Hakkâ ki bu tâ`ife-i şerîfeye ‘âdet ve firka-i mezbûreye hulk u tabi`at olan sehâ vü şecâ`at ile ma`rûf kemâl-i ikdâm u merdâneği ve nihâyet-i iktihâm u ferzâneği ile mevsûf olup mat`ûn-ı lisân-ı akrân olmakdan mecrûh-i hüsâm ü sinân olmak evlâ ve cebîn-i hayâtta gülgüne-i cinânı nişân olmakdan pişânî-i zâtta nakş-ı memât-ı zâhir ü ‘yân olmak ahrâ idüğine câzim olan merdân arasında âyet ve miyân-ı ümerâ-yı şâh-ı cihânda misâl-i râyetdür. Hakkâ ki bu tâ`ife-i şerîfeye ‘âdet ve firka-i mezbûreye hulk u tabi`at olan sehâ vü şecâ`at ile ma`rûf kemâl-i ikdâm u merdâneği ve nihâyet-i iktihâm u ferzâneği ile mevsûf olup...

Tezkire'de "hod-bîn ü hod-nümâ, kibriyâ" terimleriyle kendini beğenmişlik, kibirlilik ve bencillik Emîrek, Hâtemi ve Sâniî'de söz konusu edilmektedir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/585-586).³¹ Şairlerin bu mizaç veya ruh hâline sahip oluşlarının şiir ve şairlikleriyle de ele alındığı görülmektedir.

r) Acayip Tavırlar ve Kusurlar

Tezkire'de bazı şairler acayip tavır ve kusurlarıyla da incelenip değerlendirilmektedir. Bu durumu ifade etmek için genelde "acîb, garîb, acâ'ib; ayb" gibi tabirler kullanılmaktadır. Bu özelliklere sahip şairler Me'âlî, Mü'min, Emânî-i Sâni, Hâce Çelebi Efendi, Subhî (2), Şemsî Paşa, Za'îfi (3), Mu'îni (2)'dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/586).³²

s) Başkalarını İncitmeme ve Rahatsız Etmeme

Devrinde hiç kimseyi eliyle ve diliyle incitmeyen, gybet etmeyen şairler 'Ubeydî ve 'Alî Çelebi'dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/587).³³

ş) Temizlik ve Pislik

³¹ *Emîrek*: Lâkin kûteh-kâmet ü kasîr-bâlâ hayli hod-bîn ü hod-nümâ kimesne idi.

Sâniî: Lâkin gâyetde hõd-bîn ü hõd-nümâ kendüyi hikmetde Ebû 'Alî Sînâ bilüp şi'rde ferîd-i dünyâ semâ-yı belâgatün bedr-i lâmi'i ve kasr-ı felek-i kadr-i fesâhatün bâni vü sâni'i geçerdi.

³² *Me'âlî*: ...garîb şekl ü sûret ve 'acîb vaz' u hey'et...

Mü'min: Vâlid-i 'aliyyü's-şân mezbûr ile Merhabâ Efendide şerik olmagla evzâ'-ı 'acîbe ve ahvâl-i rekikine ittulâ'ları olmagın 'acâ'ib ü garâ'ibini rivâyet ü hikâyet buyururlar idi.

Şemsî Paşa: Hemân 'aybı ol idi ki bu denlû mukarrib-i selâtin-kâmkâr ve re'âyât u 'inâyet-i erbâb-ı kemâle sâhib-i miknet ü iktidâr iken terbiyet ü nevâzişlerinde ihmâl idüp mücerred kıl ü kâl çerb-zebânlık ile iktifâ kılup belki bu mertebeyi gâyet-i lutf u mürüvvet olmak gösterür idi.

³³ *'Ubeydî*: Bir kimesne hulkından rencide ve murg-ı hâtır-ı âdemiyân dest ü zebânından remide degül idi.

'Alî Çelebi: Ol zemândan berü hidmet-i fukarâyı ki ser-mâye-i sa'âdet-idünyâ vü uhrâdur kendüme lâzım u lâzib ve zimmet-i himmete farz u vâcib bilürüm. Ve merhûm-ı merkûmun hasâ'is-i 'aliyye ve hasâ'il-i celiyyesinden biri dahı bu idi ki mecâlis-i 'âlilerinde dâ'imâ fezâ'il ü ma'ârif ve esnâf-ı celâ'il-i letâ'if söylenüp gybetde iken kimesneyi zemm ü gybet kendülerinden sâdir olmaz ve kadeh-i kadh mecâlis-i pür-senâ vü medhlerinde dâ'ir olmaz idi. Makâlât-ı kemâlâtdan kelimât-ı naks-simâta nevbet demez idi ve herkes metâ'-ı fazlın 'arz itmekden nakz-ı 'arz miknet olmaz idi ve sohbet-i pür-letâ'if ü menâkıblarına duhûl-ı mesâvî vü mesâlibe ruhsat virilmez idi. Dâ'imâ dest-i ihsân ile kulûb-ı cihânî âbâdân iderdi virân itmez idi ve her-bâr kârı cebr-i noksân idi. Kesr-i kalbden hârib ü girizân idi. Bir müslimün 'ark-ı vücûdını tîg-i mezemmet ile münkatî' itmez idi ve bir mü'minün şîşe-i dilini seng-i nemîmet ile münkesir ü münsadi' kılma idi.

Tezkire’de temizliği ve titizliği ile söz konusu edilen şairler ‘Alî Çelebi ve Muhyî’dir. Eli yüzü ve kıyafeti bakımından pis olarak anılan şair ise Mü’min’dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/588-589).³⁴

t) Rüşvet

Eserde Hasan Çelebi, ‘Özri’nin kadılık yaparken rüşvet alarak, görevini kötüye kullanmasından ötürü başından azl ve teftişlerin eksik olmadığını “Ba’z-ı bilâda kâdî olmuş idi. Hâkim olduğu arâzî vü memâliki mânend-i Tîmûr pür-şerr ü şûr idüp reh-i istikâmetde süst-pâ vü râcil-tırâz ve misâl-i dirhem ü dînâr ne cânibde ise ol semte mâ`il olduğundan mihnet-i ‘azl ü teftîş başından zâ`il degül idi” şeklinde ifade etmektedir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/589).

u) Diğer Bazı Hâller, Zevk ve Alışkanlıklar

Tezkire’de bazı şairler, öğrenme hevesi, av ve satranç merakı, yemeye içmeye düşkünlüğü, ehl-i keyf oluşu, cinlerle ilgilenmesi, kimseyle konuşmaması, sırrını söylememesi, zor işleri halletmesi, utangaçlığı, vakarsız oluşu, inanç zayıflığı, beye veya sipahiye yakışır tavır çizmesi ve zalimliği ile söz konusu edilmektedir. Bu niteliklere sahip şairler, ‘Ârifî (2), ‘Alî Çelebi, Lâyihi, Monlâ Çelebi, Mîrî (2), Vusûlî (3), İshak Çelebi, İlâhî-i Diger, Celîlî, Zeynelî, Sürûrî (2), Sifâlî, Şeyhî (3), Sıdkî, ‘Ubeydî, ‘Atâ`î, Me`âlî, Muhyî Efendi, Mîrî (2) ve Hevâyî’dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/589-592).³⁵ Şairlerin sahip oldukları bu özelliklerinin şiirlerine de yansıdığı görülmektedir.

³⁴ *Muhyî Efendi*: Her metâ’ ki bâzârdan iştirâ ide yâ ahabâb u ashâbından ihtidâ olma hezâr-bâr âb-ı revânla yevmince anı isti`mâl itmez idi. Hattâ midâdı dahı niçe su ile yumayınca kullanmaz idi. Bu bâbda garâ`ib ü ‘acâ`ibi bi-hadd ü şümârdur.

Mü`min: Destârı çirkin ü nâ-pâk ve libâsı mülevves ü vesahnâk jülîde-müyy nâ-şüste-rüy eli ibrik tahâreti yapışmamış ve yüzi gözi igtisâl u vuzûyla alışmamış ruhbân olmağla karîb bir şahs-ı ‘acîb idi.

³⁵ *Mîrî (2)*: Fenn-i mu`ammâda dahı çok küşîş ve tab`-ı müşkil-güşâsı bu vâdide hayli verziş idüp...

Vusûlî (3): ...müşkilât-ı umûrda mu`zîlât-ı umûr-ı cumhûrda ana mürâca`at olunur. Kâdir oldukça herkesün mesâlih ü mühimmâtına bulunur sadâkat-şî`âr bir zât-ı sûtüde-etvârdur.

İshak Çelebi: Ba`dehû şeh-r-yâr-ı sipihr-iktidâr satranç oynarken mezbûrları da`vet iderler. Bunlar dahı cübbe vü destâr ve monlâyâne vaz` u vakâr ile huzûr-ı pâdşâh-ı kâm-kâra vâsil ve şeref-i sohbet ü devlet-i münâdemete nâ`il olduklarında pâdşâh-ı me`âlî-medâr bunların evzâ` u etvârından te`eddüb idüp fi`l-hâl satrançdan ferâgat kılup ol şâh-ı pür-intibâh mezbûrların nat`-ı ma`ârif ve bisât-ı letâ`ifde kangısı gâlibdür diyü açmazdan imtihân kasd idüp mezbûrlar ile cidd ile musâhabete âgâz ider. Lâkin bunların ferzîn-i tabî`atları keç-revlik idüp fi`l-hâl huzûr-ı şâhda birbiriyle fahş ü hezle başlayup birbiriyle esb-i muhâvere vü letâ`ifi sürüp evvel

3. İNANÇ DÜNYASI (Dinî-Tasavvufî Düşünce ve Yaşayışlar)

Tezkirecilerin bir şairin biyografisinde üzerinde durdukları konulardan biri de onların dinî-tasavvufî düşünce ve yaşayışlarıdır. Şairler üzerine yapılan bu tanıtım ve değerlendirmeler, her insanın yapması gereken İslam'ın şartları ve esaslarını değil de daha çok kişinin kendi arzu ve iradesine bırakılmış faaliyetleri ve yaşayışları kapsamaktadır. Tezkire'de bazı şairlerin bir tarikatı benimseyerek bir şeyhe bağlandığı görülmektedir. Hatta bunların bir kısmı bir tarikat kurucusu veya önderi olmuşlardır. Bazı şairler ise belirli bir isim, şekil, statü ve duruma bağlı olmadan dinî-tasavvufî inanç ve düşüncelerini sürdürmüşlerdir. Tezkire'de bu yolda ilerleyen şairler üzerine yapılan tanıtım ve değerlendirmeler ana hatlarıyla şöyledir: Şairlerin tasavvufî düşünceye duydukları arzu ve eğilim, ruhî yatkınlık ve düşkünlük, bu yaşayışa girişin şekli, sebebi, gayesi, zamanı, başvurulmuş kişiler, bu yaşayış içerisindeki hâl, durum ve konumlarıdır.

İnanç dünyaları hakkında bilgi verilen şairler arasında Usûlî, Âftâbî, İlhâmî, Ehlî, Bekâyî, Behiştî-i Diger, Beyânî-i Diger, Cevherî, Hâfız-ı Sirozî, Hâimî Çelebi, Hamdî Çelebi, Hamdî, Hâtemî-i Diger, Hüsrev, Hızrî, Hayâlî Beg, Rahimî, Rûsûhî, Rızâyî, Sâ'îlî, Sücûdî, Sürûrî (2), Semâî, Sinân Paşa, Şâhidî (2), Şem'î, Şühûdî, Şûrî, Sâbirî, Sâlih Çelebi, Subhî (2), Sun'î (8), Za'îfî (3), 'Ârifî, 'Abdullâh, 'Arşî (2), 'İşkî (3), 'Atâ, 'Alî Çelebi, 'Ulvî (3), 'Alî Çelebi (3), Gubârî, Garîbî, Finâkî, Fazlî, Fevrî Efendi, Kâbilî, Günâhî, Latîf, Mevlânâ Lâmi'î, Lâyhî, Levhî, Meşâmî, Meşrebî, Ma'nevî, Nâmî (5), Nesimî, Nişânî-i Sâni, Nehârî, Vâhidî, Vâlihî, Vâlihî (2), Vâlihî (3), Hâtifi, Helâkî, Yetimî ve Yûsuf bulunmaktadır (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/409-429).³⁶

didükleri ebyâtı okuyup söğüşmeğe başlarlar. Pâdşâh-ı melek-hısâl ibtidâ-yı meclisde bunların bu hâminden bî-huzûr olup biz musâhib istedik idi bunlar bî-nevâlar imiş diyü bir mikdâr bahşîş ü nevâl ile yine yirlü yirine irsâl ider. Vâlid-i firdevs-mekân bu güne gevher-feşân olurlar idi ki merhûm Halîm Çelebi ve pâdşâhun gayrî musâhibleri bunlara hased idüp der-i eltâf-ı şeh-r-yâr-ı sûtûde-evsâfî mezbûrlara sedd idüp ve mansûbe-i hıyal ile âstân-ı şâh-ı Zuhalmahalden redd itdürmeğiçün musâhebet-i hezle bâdî olurlar. Bunlar dahı bir mikdâr tevakkuf iderler görürler ki musâhabet bu güne olur. Anlar dahı muvâfakat iderler. Lâkin ibtidâ-yı sohbet ve mukaddeme-i müvâneset olmağın pâdşâh bunlardan nefret idüp mezbûrların hiffet-i ef'âl ve denâ ib-i ahvâllerine istidlâl ider.

İlâhî-i Diger: Keyfiyyet-i hâli eş'ârından rûşen ü aşkâr olur.

Celîlî: Halkdan tevahhuş u in'izâl üzre olmağın kimesne ile kıl ü kâl itmeyüp fasl-ı mümeyyiz-i ta'rif-i insân olan nutk u beyânı bi'l-küllîye ibtâl itmiş idi. Niçün söylemezsüz diyü hitâb idene yeminüm vardur diyü cevâb virürdi.

³⁶ *Latîf*: Niçe müddet salâh u takvâ ile güçegir-i 'âlem-i fenâ oldukdan sonra...

4. ŞAHSİYET ZENGİNLİĞİ, DERİNLİĞİ VE OLGUNLUĞU

Şahsiyet zenginliği, derinliği ve olgunluğu tezkirelerde, hemen her şairde aranılan ve üzerinde durulan önemli bir meziyettir. Genellikle bu nitelikler “kemâl, kâmil, kemâlât, fazl, fazilet, fâzıl, fezâ’il, ma’rifet, ‘ârif, ‘îrfân, ma’ârif” gibi tabir veya kavramlar altında ifade edilmektedir. Bu hâl ve vasıfların kapsamı oldukça geniştir. Şairin öğrenim durum ve seviyesini, ahlak ve mizacını, ilmini, dinî-tasavvufî düşünce ve yaşayışını, meslekî, kültürel ve sanatsal birçok alandaki kabiliyet, ihtisas ve hünerlerini içermektedir. Tezkirecinin amacı, bu tabir ve ifadelerle şairin sahip olduğu değerli ve takdire layık olan vasıflarını belirtmektir. Bu bakımdan bu tabirler altında hâl ve vasfın olumsuzuna pek rastlanılmamaktadır. Sadece bir derecelendirme ve ifadelerin kullanılışında yoğunluğun olduğu göze çarpmaktadır. Tezkire’de bu niteliklere sahip şairler, Hazret-i Hâce Efendi, Sultân Mehmed Han, Sultân Korkud, Sultân Cem, Sultân Bâyezîd, Ahmed Efendi, Ahmed, Âzerî, Edâyî, Es’ad Çelebi, İshak Çelebi, Âgehî, Emânî-i Sâni, Emrî, Âni-i Diger, Ehlî, Bezmî-i Diger, Bekâyî-i Diger, Bahâyî, Behiştî-i Diger, Tâcî, Tîgî, Sübûtî, Câmî, Celâl Çelebi, Cenâbî Efendi, Cinânî (2), Cevrî, Hâletî Çelebi, Hâletî, Habibî, Hasibî, Hasan Çelebi, Hasan Çelebi (2), Hüseyin Çelebi, Hakîmî, Halimî, Hayâtî, Hayâtî Beg, Hâlisî, Mevlânâ Hüsrev, Hızrî, Hızır Beg Çelebi, Hâce Çelebi Efendi, Hayâlî Çelebi, Dânişî, Derviş (3), Dürrî-i Diger, Zihni, Rahikî, Rızâyî (2), Rûhî, Zinetî, Sâlikî, Sa’dî (3), Su’ûdî, Selmân (2), Selmân (3), Selikî, Sinân Efendi, Şerifî, Şemsî Paşa, Sâlih Çelebi, Sabâ’î, Subhî (2), Sun’î (8), Sun’î (9), ‘Âşık, ‘Âli, ‘Abdu’llâh, ‘Azmi Efendi, ‘Atâ, ‘İlmî, ‘Alî Çelebi, ‘Înâyetu’llâh, ‘Avnî, ‘ÿânî (2), Gazâlî, Gamî, Ganî, Fûrûgî (2), Fûsûnî, Fazlî, Fikrî-i Diger, Fehmî, Feyzî (2), Feyzî (3), Kâni’î, Kurbî, Kâtibî (4), Kirâmî, Kemâlî, Mevlânâ Lutfî, La’lî (2),

Nesimî: Zümre-i sâdât-ı zül’iftihâr miyânında hayli şöhret-şî’âr olup egerçi evâ’il-i hâlinde gülistân-ı cinân ve büstân-ı dil ü cânına nesim-i fenâ vezân olmagla büy-ı ‘ışk u mahabbeti meşâmmına yitürmüş idi. Lâkin bu tarikde refik-i sedâdî yitürmüş idi ki âhir Fazl’ullâh-ı Hurûfiye irâdet getürmüş idi. Tarikleri üzre riyâzât u mücâhedât çekmekle makâm-i şathiyâta kadem basup bâde-i mahabbet ve sahbâ-yı meveddet peymâne-i vücûd ve sâgar-ı hil’atinden ziyâde gelmekle küy-ı bed-nâmide hâk-ı rûsvâyî vü mezellete fütâde olup ‘înân-ı istibâr u ihtiyârı dest-i iktidârından gitmiş idi. Ve keyfiyyet-i ‘ışk sultân-ı ‘akla gâlib olmagla bi-ihtiyâr keşf-i estâr ve efşâ-yı esrâra ısrâr kılmış idi.

Yûsuf: küy-ı ‘ışk u garâmın ‘âşık-ı çâlâkı hânkah-ı cihânun derviş-i dil-rîş ü abdâl-ı sine-çâkı olan Sineçâkdur... Mısrda merhûm Şeyh İbrâhîm Hazretlerine irâdet ü teslim getürüp hizmet-i ‘aliyyelerinde dil ü cânla mukîm olmuş idi... Ba’dehû ‘îrfân-ı ma’nevî olup nâzım-ı kitâb-ı Mesnevî olan Mevlânâ Celâlü’d-dînü’l-mevlevî Hazretlerinin rüy-mâl-i sütte-i pür-iclâlî ile tahsil-i vecd ü hâl idüp âstân-ı felek-misâlinde semâ’ u safâyla felek gibi gerdân ve ney-misâli derdle nâlân olmuş idi. Mesnevidân ve sâhib-i ‘îrfân-ı ma’ârif ü kemâlâta tâlib bu makûle letâ’if ü nevâdirde birâderine hezâr-bâr gâlibdi.

Müttakî, Mecdî, Mehemmed Efendi, Mehemmed, Mehemmed (2), Mehemmed Emîn, Muhyî Çelebi, Medîhî, Merdî, Merdümî, Mestî, Mustafâ, Mustafâ (2), Mustafâ (3), Mustafâ (4), Mu'îdî-i Diger, Mu'înî, Monlâ Çelebi, Mîrzâ Mahdûm, Mîrî (2), Meylî (2), Meylî (3), Nâmî Nâdirî, Nutkî, Nûrî (2), Nihâlî (2), Niyâzî (3), Neylî, Vâlihî (2), Vâlihî (3), Vâlî, Visâlî (2), Vusûlî, Hâtifî (2), Hâtifî (3), Helâkî, Yahyâ Çelebi ve Yûsuf'tur (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/594-607).³⁷ Hasan Çelebi'nin birçok şairi bu vasıflarla nitelendirdiği; bu konu üzerinde özellikle durduğu görülmektedir. Şahsiyet zenginliği, derinliği ve olgunluğun kimi zaman şairlerin şiir ve şairlikleriyle bağlantı kurularak verilmektedir.

5. HÜNER VE KABİLİYETLER

Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkire'sinde şairlerin şiir dışındaki çeşitli sanat ve kültür dallarında sahip oldukları hüner, kabiliyet ve becerileri üzerinde de önemle durmaktadır. Hasan Çelebi, bunların çoğunun hangi dalda veya nelerden ibaret olduğunu açıkça belirtmiştir. Bazılarında ise “pür-hüner, ehl-i hüner, her fende mâhir, kâbil, kâbil-i şân” gibi genel ifadeler kullanmıştır. Tezkire'de söz konusu edilen hüner ve kabiliyetlerin içine ses güzelliği, saz icrası, güzel yazı yazma, güzel konuşma ve resim yapma vb. girmektedir.

Tezkire'de en çok rastlanılan hüner ve kabiliyet hattatlık ve kâtipliktir. Güzel yazı yazma hüner ve kabiliyete sahip olan şairler Tâbî, Dâ'î-i Diger, Dânişi, Zârî-i Diger, 'Ulûmî, 'Ahdî, Merâmî, Meylî, Nâmî (4), Vasfî (2)'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/608-609).³⁸

³⁷ *Edâyi*: ...erbâb-ı ma'rifetdendür.

Es'ad Çelebi: İrâdet-i ezeliye gerden-i eyyâmı kalâ'id-i fezâ'il-i bi-encâmla müzeyyen itmege müte'allik olmuştur... Hakkâ ki zât-ı hürşid-enâretinün ufk-ı ma'rifet ü faziletten bir mertebede zuhûr u tulû'... vücûd-ı bî-karîninün çemenzâr-ı dâniş ü temkinden ol vechle bürüz u nübû'ı vardır ki 'an-karîb 'inâyet-i kerîm-i mucîb ile ercâ-yı çemen-i cihân ve ancâ-yı gülşen-i cinân-ı ehl-i izhân ezhâr-ı zikr-i cemîl ve medh-i cezîli ile mürevveh ü müzeyyen ve simâh-ı sükkân-ı dâ'ire-i imkân sît u sadâ-yı fezâ'il ü 'îrfânla memlû vü mutannen olması mübeyyen ü mu'ayyendür.

Mîrzâ Mahdûm: 'Umde-i erbâb-ı fazl u kemâl olduklarını isbât için teksîr-i makâl ile istidlâl ne lâzım ki nûr-ı mübîn 'ilm-i yakîn-ı cebîn-i sa'âdet-karîne peder-i pür-iclâllerinden intikâl itmişdür.

³⁸ *Tâbî*: Hüsn-i hattı gibi eş'ârı hûb...

Dâ'î-i Diger: ...hüsn-i hattı kalem-misâl ile getürmüş bir dervîş-i dil-rîşdür.

Dânişi: ...sâhib-i hatt-ı vâfir 'adil ü nazîrî nâdir kimesne idi.

Zârî-i Diger: Gâyetde hõş-nüvis ve Riyâzî ile dânişmendliği zemânında celîs ü enîsi idi.

Yazısının güzelliğinin yanı sıra kâtiplik yapan şairler Tabîî, Zeynî, Kâtibî (4), Mesihî'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/609).³⁹

Tezkire'de belirli bir yazı şekli verilerek tavsif ve takdir edilen şairlerin yanı sıra bütün yazı şekillerinde başarılı olan şairler de bulunmaktadır. Bunlar Sâî, Mustafâ (3), Selmân (2), Aftâbî-i Diger, Emîrî-i Diger, Cefâyî, Sırrî (2), Kâtibî'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/609-610).⁴⁰

Tezkire'de en çok rastlanılan hüner ve kabiliyet dallarından bir diğeri de musikî ile ilgilidir. Ses güzelliği, herhangi bir sazı çalabilme, böylece gerek ses ve gerek sazla güzel icra, musikî bilgisi ve eser besteleme vb. hâl ve faaliyetler, bu kabiliyet ve hünerin kendisini gösterdiği alanlardır. Bu hüner ve kabiliyete sahip şairlerin hepsi sayılan faaliyetlerin tümüne sahip değildir. Bunlardan bir kısmının sadece sesi güzeldir. Edâyî Beg, Hüseyin Çelebi, Recâî'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/610).⁴¹

“...ve sâzun aksâmında mahâret-i tâmmı olduğundan gayrı mâlik-i hüsn-i sadâ idi” ifadesinden Emîrek'in güzel sesinin ve saz çalabilme kabiliyetinin olduğu anlaşılmaktadır (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/610-611). Tezkire'de ses, saz, icra, musikî bilgisi gibi hüner ve kabiliyetlerin birçoğunu birarada bulandıran şairler de vardır. Bunlar Sultan Korkud, Sâgarî, İşretî, Garâmî, Müslimî Efendi, Niyâzî'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/611-612).⁴²

³⁹ *Tabîî*: ...hevâ-yı hoş-nüvisi ile san'at-ı kitâbetde mahâret peydâ idüp kalem-misâl murâdını ele getürmüş ve mânend-i destâr kârını başına yitürmüş idi.

Zeynî: Kâtibzâdelik töhmeti ile tahrîr ü imlâsına 'ale'l-husûs eş'âr-ı dil-güşâsına hayli i'tikâdı vardır.

Kâtibî (4): Fenn-i kitâbetde kalem-misâl mâhir ve kalem-rev-i cihânda 'adil ü nazîri nâdir olmağla hâlâ re'isü'l-küttâb-ı sultâninün nâ'ibi ve celâ'il ü dakâ'ik-i umûr-ı hâkâniyyenün kâtibidür.

⁴⁰ *Sâî*: Hatt-ı nesh-i ta'likî gibi eş'arı dahî hûb ve nâzik ü mergûbdur.

Mustafa (3): Tâ'ife-i 'ulemâ ki hüsn-i hattdan hazzları olmayup ekseri bu sa'âdetden bi-behredür. Ammâ ki cenâb-ı mevlevî hatt-ı nesh-i ta'likde hoş-nüvislik ile tamâm şöhereverdür.

Selmân (2): Dakîk ü celi hattun envâ'ında eli var ve her 'ilm-e kâdir ve 'ilm-i edvârda mâhir idi.

⁴¹ *Edâyî Beg*: ...ol fenn-i pür-i'tibârda sâhib-i iştihâr ve lutf-ı edâsı hüsn-i sadâsı gibi makbûl-ı ülû'l-ebâr olup...

Hüseyin Çelebi: ...hulk-ı hasenine hüsn-i sadâ ve lutf-ı edâ zamîme olup...

Recâî: Hüsn-i sadâsı gibi...

⁴² *Garâmî*: Sâhib-âvâz tanbûr-nevâz ehl-i sâz kimesne idi.

Müslimî Efendi: ...zemzeme-i tarab-engiz ile kumrî-i hoş-elhân olmuş idi...

Niyâzî: Şâ'ir-i mezbûr fenn-i müsikide mâhir olmağla ekseriyyâ murabba'-gü olup...

Hem sesi hem yazısı güzel olarak tavsif edilen şair Zihnî (3) ve Sunî (5)'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/612).⁴³

Tezkire'de "nakkâşlık" diye anılan ve genel olarak resim ve süsleme sanatı şeklinde ifade edilen hüner ve kabiliyet sahasında Sâî (2) vardır (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/613).⁴⁴

Güzel konuşmada hüner ve kabiliyete sahip olan şairler ise Sâgarî ve Hâşimî'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/613).⁴⁵

Tezkire'de şairlerin meslek, mevkî ve çeşitli alanlarda sahip oldukları hüner ve kabiliyetler de vardır. Bunların "ulûm-ı aklıyye vü nakliyyede mâhir, ulûm-ı Arabiyye ve fûnûn-ı edebiyede hayli râsih ü mâhir, âteş-bâzlıkda nihâyetde mahâreti var, aksâm-ı eş'ârda mahâreti, fenn-i belîg-i inşâda sâhib-i yed-i tûlâ" vb. ifadeler içinde verildiği görülmektedir. Bu bilgilerin verildiği şairler Emrî, Enverî, Âgehî, Bekâyî-i Diger, Belîgi, Cefâyî, Hamdî, Zihnî (3), Remzî, Riyâzî, Selmân (2), Selmân (3), Seyfî (2), Şâh Mehemed, Şemsî (3), Şeyhî, Sadrî, İzzetî, Âlî (3), Garâmî, Gınâyî, Kâdirî, Kâtibî (3), Kemâlî, Mustafâ (2), Mustafâ (3)'dir (Sungurhan Eyduran, 1999: 1/613-615).⁴⁶

⁴³ *Zihnî (3)*: Cüz'iyâtta mâhir hüsn-i hatta kâdir Türkî vü Fârisî eş'ârî ve mu'ammeyât-ı bî-hadd ü şûmârı olduğundan gayrı fenn-i mûsikînün gerçekden sâhib-i i'tibâr u iştihârî idi.

Sunî (5): ...âvâz-ı hûb ve hatt-ı mergûb...

⁴⁴ *Sâî (2)*: Nakkâşlıkda Mânî-i Sâni ve Sâni-i Mânî Erjeng nakş u tasvîrinden reng alup musavverân-ı Çin nakşına hayrân olup hezâr tahsîn ile sad-âferin idüp âsâr-ı kalem-i müyînini gördükde

Mısrâ' : Kaldurup hâme-sıfat barmagın imân getürür

Dest-i Behzâd-nişânı resm-i sûret-i mehveşân eylese cümle-i 'âlem sûret-perest olur ve meclis-i bezminde tertîb ü tezyîn itdügi sâgar-ı zerrin ve kadeh-i simini seyr idenler medhûş u mest olur. Taleb-i kemâl u ma'rifet ve tahsîl-i levâzım-ı belâgata sâî ve ri'âyet-i sanâyi' tamam mürâî nakş-ı suver-i ma'nâda mâhir...

⁴⁵ *Sâgarî*: Mutâyebât u nevâdirde hayli mâhir nazîri nâdir ehl-i sâz berbatt-nüvâz...

Hâşimî: ...a'nâk-ı dil ü cân kilâde-i letâ'if-i beyân u ma'ânî ile pür-vişâh ve temâ'im-i envâ' ve aksâm-ı kelâmda mâhir ü râsih bir makbûl-ı nâzımdur.

⁴⁶ *Belîgi*: Tahsîl-i ma'ârifde sa'y-ı belîgi ve cehd-i bî-dirîgi olmagın fenn-i şîrde mahâret ve gerçekden kudret ü istitâ'at hâsil itmîşdür.

Cefâyî: Ma'ârif-i cüz'iyeye ve aksâm-ı hattıdan hatt-ı evfâsı ve şîr ü 'ilm-i hisâbda yed-i tûlâsı var idi.

Sadrî: San'at-ı remlde mahâreti şol mertebede idi ki nokta-i vefâ hâric kalb-i perî-peykerânı hür-sîmâ olup cemâ'at-i 'uşşâk bir tarikde dâhil-i 'atebe-i visâl ve beyt-i ferahda ictimâ' ü ittisâl itmek muhâl ve her-ân hicr ü melâl ile menkûs ve eşkâlî ma'kûs olup 'ukle-i ahzânda dâ'imü'l-infisâl idügin bilürdi.

Her ilim ve fende mahir oldukları belirtilen şairler Dânişî, Ganî ve Monlâ Çelebi'dir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/615).⁴⁷

Tezkire'de şairlerin hüner ve kabiliyetleriyle ilgili herhangi bir dal belirtilmeden tamamen genel tabir ve ifadelerin kullanıldığı durumlar da vardır. Bu tarz tanıtlarda "kâbil-i şân, kâbiliyyet-i şân, kâbil-i cevân" gibi tabirler kullanılmaktadır. Bazı şairlerin hüner sahibi olduklarının belirtilmesinin yanı sıra bu vasfın "kesb-i ilm ü hüner, eyyâm-ı tahsil-i hüner" vb. şekilde alınan eğitim sonunda kazanıldığı ifade edildiği de olmuştur. Bu şairler Peyâmî, Seydî (2), Sabrî (2), Misâlî, Nigâhî, 'Azmi Efendi, Nâmî, Hüdâyî (2), Yahyâ'dır (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/616).⁴⁸

Tezkire'de doğal yetenek sahibi olarak Dervîş (3), çok hünerli bir kişi olarak da Hâce Çelebi Efendi gösterilmektedir (Sungurhan Eydurhan, 1999: 1/616-617).⁴⁹

SONUÇ

Sonuç olarak Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi'nde, şairlerinde kendilerini tanıtmaya imkânı bulamayan şairlerin kişilik yapıları ve özelliklerini oluşturan zihin, zekâ ve düşünce güçleri; âşıklık, güzel sevme, çeşitli alışkanlıklar, güleç, şen, şaka ve alay düşkünlüğü, sohbet zevki, nezaket ve zarafet, zevk sahibi, rind, lewend, pervasızlık, taşkınlık, göz tokluğu, cömertlik, adalet ve doğruluk, cimrilik, kendini beğenme, temizlik, pislik vb. gibi mizaç ve ahlakları; inanç dünyaları, şahsiyet zenginliği, derinliği ve olgunlukları; hüner ve kabiliyetleri hakkında önemli tanım ve değerlendirmeler bulunmaktadır.

Tezkire'deki bilgilerden bir şairde aranılan en önemli niteliklerin başında şairin sosyal statüsü ne olursa olsun zihin, zekâ, düşünce gücü, anlayış ve kavrayışının geldiği anlaşılmaktadır. Hasan Çelebi, "zihn, zekâ, akl, fehm,

⁴⁷ *Dânişî*: ...her fennde mâhir... kimesne idi.

Ganî: Envâ'-ı 'ulûm ve esnâf-ı fûnûnda mâhir...

Monlâ Çelebi: ...divân-ı sa'âdet evvân-ı sultânide 'ulemâ-yı dânişverândan her fennde râsih ü mâhir...

⁴⁸ *Peyâmî*: Hâlen tarîk-i 'ilme sâlik olmuş cevân kâbiliyyet-i şân ile ma'rûf-ı tâlib-i 'îrfândur.

Sabrî (2): Bu fenne hayli küşîş ve nazm-ı eş'âr-ı âbdâra tamâm verziş üzre kâbiliyyet-i şânı var cevândur.

⁴⁹ *Dervîş (3)*: Ba'dehû mürebbe-i ashâb-ma'ârif ü kemâlât ve müstefiz-i envâr rüşd ü reşâd olan erbâb-ı isti'dâda müfîz-i envâ'-ı füyûzât olan pâdşâhimuz... mezbûrun kâbiliyyet ü isti'dâdına ittılâ'ları olmagın hâss odaya alup mazhar-ı envâ'-ı ihsânları olmagla kesb-i takarrüb ihtisâs itmişler idi.

ferâset, idrâk, fikr” gibi tabirlerle şairlerin zihin, zekâ, düşünce gücü ve özelliklerini tanımlamaya çalışırken “dikkat, bârik, cevdet, hiddet, sūr'ât, çâlâk, selîm” gibi hâl ve sıfatları da kullanmakta; bunların nitelikleri hakkında bilgi vermektedir. Hasan Çelebi'nin kullandığı bu hâl ve sıfatlar, bir şairde nasıl bir zihin, zekâ ve düşünce gücü arandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Hasan Çelebi, şairlerin genel ahlak ve iyi huylarının yanı sıra onların ahlakının belirgin yönlerine değinirken, söyledikleri şiirler ile mizaçları arasında da ilgi kurmakta; şiirlerin hangi nitelikte (latife, hicv vb.) ve şartlarda yazıldığı konusuna açıklık getirmektedir.

Hasan Çelebi'nin birçok şairi şahsiyet zenginliği, derinliği ve olgunluğu bakımından değerlendirdiği, bu konu üzerinde özellikle durduğu ve “kemâl, kâmil, kemâlât, fazl, fazilet, fâzıl, fezâ'il, ma'rifet, 'ârif, 'irfân, ma'ârif” gibi tabir veya kavramlarla ifade ettiği; kimi zaman da şiir ve şairlikleriyle bağlantı kurarak verdiği görülmektedir. Bu hâl ve vasıfların kapsamını, şairin öğrenim durum ve seviyesinin, ahlak ve mizacının, ilminin, dinî-tasavvufî düşünce ve yaşayış tarzının, kabiliyet, ihtisas ve hünerlerinin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu tabir ve kavramların geçtiği yerlerde olumsuz hâl ve vasıflara pek rastlanılmamakta; sadece ifadelerin kullanılmasında yoğunluğun olduğu ve bir derecelendirmeye gidildiği göze çarpmaktadır.

Hasan Çelebi, şairlerin şiir dışındaki çeşitli sanat ve kültür dallarında sahip oldukları hüner, kabiliyet ve becerileri üzerinde dururken “pür-hüner, ehl-i hüner, her fende mâhir, kâbil, kâbil-i şân, kâbil-i cevân” gibi ifadeler kullanmakta ve ses güzelliğini, saz icracılığını, güzel yazı yazma ve konuşmayı, nakkaşlığı hüner ve kabiliyetler arasında saymaktadır.

Kısacası Tezkire'de yapılan bütün bu tavsifler sayesinde şairlerin birbirleriyle olan münasebet veya çatışmaları, aşk anlayışları, zevkleri, düşkünlükleri, mizaçları, alışkanlıkları, ruh hâlleri, kusurları, inanç dünyaları, yetenekleri; dönemin zevki, sanata, sanatçıya bakışı, sohbet ortamları ve değer yargıları vs. hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

KAYNAKÇA

ADIVAR, Adnan (1952). “Tarih ve Biyografi”, *Tarih Dergisi*, C. II, S.3-4, İstanbul.

ÇAPAN, Pervin (1993). *XVIII. yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

İSEN, Mustafa (1997). *Ötelerden Bir Ses*, Ankara: Akçağ Yay.

İSEN, Mustafa-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak-Aysun Sungurhan-Mustafa Durmuş (2009). *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yay.

SUNGURHAN EYDURAN, Aysun (1999). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, İnceleme-Tenkitleli Metin II C.*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

TOLASA, Harun (1983). *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine göre 16. Y.Y.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

ÜNVER, İsmail (1993), "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, Ankara: Ankara Üni. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay.